

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้า และนำเสนอโดยแยกเป็นหัวข้อตามลำดับดังนี้

ตอนที่ 1 กรอบแนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
 - 1.1 ความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
 - 1.2 ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
 - 1.3 ข้อพิจารณาในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
 - 1.4 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
 - 1.5 แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลง
 - 1.6 ข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลง
 - 1.7 ปัญหาสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
2. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง
 - 2.1 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบวัฏจักร
 - 2.2 ทฤษฎีวิวัฒนาการ
 - 2.3 ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่

ตอนที่ 2 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

1. ความเป็นมาและความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพ
2. ทฤษฎีพื้นฐานในการวิจัยเชิงคุณภาพ
3. ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ
4. การศึกษาเฉพาะกรณี : การศึกษาชุมชน

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยการเปลี่ยนแปลง

ตอนที่ 1, กรอบแนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดและสภาพแวดล้อมก็เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มาเกี่ยวข้อง เช่น ระดับการศึกษาของผู้คนในสังคม การสื่อสารคมนาคม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การนำการเปลี่ยนแปลง

สังคมและวัฒนธรรมเป็นคนละสิ่งหรือคนละประเด็น สังคมหมายถึง กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ส่วนวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม วัฒนธรรมเป็นกรอบแห่งการปฏิบัติและการกระทำต่อกันทางสังคม

สังคมและวัฒนธรรมเป็นของคู่กันและไปด้วยกัน ถ้าสังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมก็เปลี่ยน และถ้าวัฒนธรรมเปลี่ยนสังคมก็เปลี่ยนแปลง และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็เป็นปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น การค้นพบ การประดิษฐ์ การขัดแย้ง การแข่งขัน ฯลฯ

1.1 ความหมาย : การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการ แบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราวโดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

จากคำจำกัดความข้างต้นจะเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีความหมายโดยตรงถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม โดยที่ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยว่าดีขึ้นหรือเลวลงแต่อย่างใดทั้งสิ้น ความหมายนี้จึงรวมการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสังคมมนุษย์ในสมัยโบราณที่การเปลี่ยนแปลงมักเป็นเองและก็รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในสมัยปัจจุบันที่มนุษย์พยายามประยุกต์ใช้วิทยาการเข้าช่วยวางแผนด้วย

การเปลี่ยนแปลงบางอย่างในสังคมอาจเกิดในระดับของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ในสังคมเลยก็ได้ เช่น การที่มีคนบางคนเกิดและบางคนตายไป แต่หากปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในระดับของกลุ่มสังคม ปรากฏการณ์นั้นก็ย่อมมีนัยต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างแน่นอน การเปลี่ยนแปลงของภาวะเจริญพันธุ์ของกลุ่มประชากรอาจมีผลต่อขนาดครอบครัว และยังส่งผลต่อโครงสร้างอายุของประชากรในชนบทให้เปลี่ยนแปลงไปโดยมีคนแก่มากขึ้น ซึ่งอาจมีผลต่อระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวของเกษตรกรในชนบทที่จะต้องเปลี่ยนแปลง ไปด้วย

ดังนั้น เราจึงสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและระหว่างส่วนประกอบของสังคมนั้น เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวชนบท ชาวเมือง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าวนี้ย่อมเกิดขึ้นในระดับกลุ่มบุคคลและในระดับสถาบันทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นในสถาบันครอบครัว เครือญาติ การสมรส ครอบครัว หรือสถาบันการเมืองเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็ได้

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น และที่สำคัญก็คือ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยม บรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงในแง่สิ่งของเครื่องใช้เกิดขึ้นง่ายกว่า แต่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยมและสัญลักษณ์ทางสังคมมักจะต้องใช้เวลาและยากเย็นกว่า ตัวอย่าง เช่น การเปลี่ยนของค่านิยมจากสถานภาพและบทบาทชายเป็นใหญ่มาเป็นหญิงและชายเท่าเทียมกัน ค่านิยมในเรื่องการเลือกคู่ การแต่งงาน เป็นต้น

ในความหมายแคบแล้ว การเปลี่ยนแปลงสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอาจแยกกันแต่มีความเกี่ยวข้องใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมกับการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของสังคมก็ย่อมเกี่ยวข้องและเกี่ยวเนื่องเสมือนเป็นด้านหัวและด้านท้ายของเหรียญอันเดียวกัน ในที่นี้เราจึงยึดความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในความหมายกว้างอันรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้ด้วย

ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอาจมาพิจารณาจากระดับต่าง ๆ ของหน่วยสังคมจากหน่วยเล็กที่สุดจนถึงใหญ่ที่สุด เช่น ครอบครัวไปถึงสังคมประเทศและสังคมโลก จากการเปลี่ยนแปลงในส่วนที่เป็นค่านิยมบรรทัดฐานของการกระทำและรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางสถาบัน

1.2 ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ไม่ได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น อุดมคติ เทคโนโลยี ศาสนา ค่านิยม เศรษฐกิจ

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม อาจเป็นไปอย่างช้า ๆ หรือเป็นไปอย่างรวดเร็วก็ได้ ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ปัจจัยที่เป็นแรงเสริมหรือต้านการเปลี่ยนแปลง เช่น ความเชื่อดั้งเดิม ความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิต แบบเดิม การคมนาคมขนส่ง ฯลฯ แต่ที่แน่นอนก็คือ สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงและเกิดขึ้นตลอดไป

3. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เปรียบเสมือนภาพถ่ายปรากฏการณ์ทางสังคมในระยะหนึ่ง ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนั้นจะไม่ปรากฏในลักษณะรูปแบบเดิมอีก

4. พฤติกรรมของแต่ละบุคคลย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของสังคม จะมีอิทธิพลการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากขึ้น

5. พฤติกรรมพื้นฐานสังคม หรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะสังคมย่อมจะต้องมีการปรับ

ตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การไม่ยอมรับ การปกครองแบบเผด็จการของผู้คนในระยะใด ก็จะทำให้สังคมต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบของการปกครอง

6. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สังคมจะต้องมีปัจจุบันอยู่เสมอ

7. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นจากการกระทำต่อกันทางสังคมและคนเรามีปฏิริยาโต้ตอบกัน เช่น ลูกจ้างเรียกร้องสวัสดิการเพิ่ม ถ้านายจ้างปฏิบัติตามก็จะมีเปลี่ยนแปลง

8. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมย่อมมีทิศทางและเป้าหมายอย่างน้อยที่สุดก็เปลี่ยนจากของเก่าไปเป็นของใหม่

9. เราจะทราบทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าเราสามารถทราบเป้าหมาย (Goal) และอุดมการณ์ (Ideology) ของผู้คนในสังคม เช่น ถ้าสังคมไทยมีอุดมการณ์ที่จะสร้างประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมสังคมก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนจากสังคมเกษตรไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม มีการสนับสนุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น มีการเรียนการสอนวิชาช่างอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น มีการปลูกฝังความความสนใจสร้างศรัทธาในงานอุตสาหกรรม

1.3 ข้อพิจารณาในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

1. การเปลี่ยนแปลงอาจแยกออกได้เป็น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเน้นในเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม รูปแบบของการกระทำต่อกันทางสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเน้นในเรื่องกรอบ (Frame) ซึ่งบรรจุสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม และเป็นมรดกตกทอดกันมา ยังคงอยู่หรือหายไป

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงระบอบ การปกครองจากเผด็จการเป็นประชาธิปไตย การสังสรรค์สัมพันธ์กันของผู้คน และพฤติกรรมในการปฏิบัติต่อสังคมก็จะเป็นไปในลักษณะมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง ในกิจกรรมของกลุ่มสามารถแสดงความคิดเห็นและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ถ้ามีเหตุผลดีกว่า ฯลฯ ในทำนองเดียวกัน เมื่อสังคมเปลี่ยนไป เช่น เปลี่ยนจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง กรอบหรือแบบแผนที่ใช้ในการดำเนินชีวิต ก็ต้องเปลี่ยนไปด้วยวิธีการติดต่อสังสรรค์สัมพันธ์จะเป็นทางการมากขึ้น ผู้คนถือวัตถุมากขึ้นกว่าเดิม ความผูกพันกันทางจิตใจลดลง ฯลฯ

3. เป็นการยากที่จะแบ่งแยกความเกี่ยวข้องกันของวัฒนธรรมและสังคม ดังนั้นในการอภิปรายกัน โดยทั่ว ๆ ไปในเรื่องนี้จึงไม่พูดถึงความแตกต่างกัน แต่จะพูดรวม ๆ กันไป

1.4 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

นักสังคมวิทยา ให้ความสนใจอย่างมากต่ออิทธิพลของการประดิษฐ์คิดค้น และการเผยแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งมีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แต่สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีมากมาย แม้แต่สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และปัจจัยทางชีววิทยา ก็มีผลทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้ อย่างไรก็ตาม มูลเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงมีมากมาย ดังเช่น

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพดินฟ้าอากาศ สถานที่ตั้งของสังคม สิ่งเหล่านี้จะสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น ถ้าทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์จะช่วยให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้มากกว่าในสังคมที่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ และถ้าในแหล่งใดเกิดความแห้งแล้งอดอยากยากจน หรือถ้าแหล่งใดเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ก็อาจก่อให้เกิดการอพยพจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง ทำให้ผู้คนที่ย้ายไปจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับสังคมใหม่ได้

ในส่วนของสถานที่ตั้งของสังคมก็จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น สังคมที่ตั้งอยู่บริเวณทางผ่าน บริเวณศูนย์กลางทางการค้า ย่อมมีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงได้มาก

2. การเปลี่ยนแปลงทางประชากร เช่น การกระจายตัวของประชาชนและขนาดของประชากรในกรณีประชากรเพิ่มมากขึ้น อาจมีผลต่อความต้องการทางอาหาร ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการผลิตเพิ่มขึ้น ต้องการสิ่งบริการต่าง ๆ เพิ่มขึ้น กิจการอุตสาหกรรมก็อาจเกิดขึ้น ความสัมพันธ์ของคนเปลี่ยนไป สังคมเปลี่ยนไป

ในส่วนของการกระจายตัว ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงในด้านการอพยพโยกย้ายจากชนบทไปสู่เมืองหรือจากเมืองสู่ชนบท ก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ผู้คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น การติดต่อสัมพันธ์กันมีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น กลุ่มปฐมนิเทศมีความสำคัญน้อยลง

3. การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อกัน สังคมที่มีการติดต่อกับสังคมอื่น จะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและเป็นไปได้เร็วกว่า การติดต่อสัมพันธ์กันอาจมีหลายรูปแบบ เช่น การเดินทางไปมาหาสู่กัน การสื่อสารโฆษณาประชาสัมพันธ์ การบังคับทางการเมือง ฯลฯ

ข้อสังเกตอย่างหนึ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม คือ ถ้าสังคมใดมีความเจริญก้าวหน้าในการสื่อสารคมนาคม สังคมนั้นมักจะเป็น ศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

4. ระบบชนชั้น สังคมที่มีการจำกัดชนชั้น จะไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง และสังคมที่ยึดถือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้นำและมีความสำคัญสูงสุด หรือสังคมยกย่องผู้อาวุโส

ก็จะไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ในทางตรงข้าม ถ้าสังคมถือความสำคัญของแต่ละบุคคล (Individualism) หรือยอมรับนับถือในความสามารถของแต่ละบุคคลก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่า

5. **ทัศนคติและค่านิยม** ในสังคมที่ยึดมั่นในสิ่งเดิมๆ เช่น ยกย่องบุชาบรรพบุรุษ ชื่นชมในอดีตของตน และการเชื่อฟังผู้อาวุโส การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปอย่างช้า ๆ เพราะเขาอาจมีความรู้สึกว่ แนวปฏิบัติเดิมเป็นบรรทัดฐานที่ดีที่สุด ถูกต้องที่สุด และยึดถือเป็นคัมภีร์

6. **การเล็งเห็นความจำเป็น** ถ้าคนในสังคมนั้นมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงก็จะนำไปสู่ความต้องการจัดหาสิ่งของนั้น ๆ เช่น เมื่อการคมนาคมขนส่งไม่อาจบริการประชาชนได้อย่างดี ก็อาจเกิดระบบการขนส่งมวลชนขึ้น หรือเมื่อมีการขยายเมืองทำให้ผู้คนเกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการสาธารณสุข การสาธารณูปโภคฯลฯ หรือเมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นอาจต้องมีการจัดระบบโรงงาน การจัดสหพันธ์กรรมกรขึ้น

7. **นโยบายของผู้ผู้นำในสังคม** ในสังคมใดถ้าผู้นำมีนโยบายที่จะสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อทำให้ประเทศเจริญก้าวหน้า สังคมหรือประเทศนั้นก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วตามเป้าหมายและนโยบายนั้น

8. **ระดับความรู้และเทคโนโลยี** ถ้าสังคมนั้นผู้คนมีความรู้ ความสามารถ ก็สามารถที่จะประดิษฐ์คิดสร้างสิ่งของเครื่องใช้ และแบบแผนในการจัด กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ดังเช่น เมื่อมนุษย์มีความรู้เกี่ยวกับอิเล็กทรอนิกส์ถึงระดับหนึ่ง ก็สามารถจะประดิษฐ์เครื่องคอมพิวเตอร์ หรือเมื่อมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการแตกตัวของสารกัมมันตรังสีถึงระดับหนึ่งก็สามารถสร้างระเบิดปรมาณูได้สำเร็จ

9. **ความล้าทางวัฒนธรรม** เมื่อวัฒนธรรมด้านใดด้านหนึ่งล้ากว่าอีกด้านหนึ่ง ก็จะทำให้คนเราจำเป็นต้องปรับตั้งเพื่อให้วัฒนธรรมทั้งสองประเภทใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ อย่างเช่น ถ้ามีเครื่องจักรแต่ใช้ไม่เป็น ผู้คนก็ย่อมต้องชวนหาวิธีการที่จะใช้เครื่องจักรให้เกิดประโยชน์

10. **ปัจจัยทางเศรษฐกิจ** เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการอาหาร และปัจจัยอื่น ๆ ในการดำรงชีวิตและความต้องการในสิ่งนั้น ๆ ไม่สิ้นสุด ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากความต้องการทางเศรษฐกิจจึงเกิดขึ้นนอกจากนั้นปัญหาการขึ้นลงทางเศรษฐกิจก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้วย

11. **ปัจจัยทางอุดมการณ์** เช่น เพื่อต้องการให้สังคมของตนเป็นสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมทหารฯลฯ ก็จะก่อให้เกิดการเตรียมปัจจัยพื้นฐานเพื่อการเปลี่ยนสังคมไปตามเป้าหมาย ตามอุดมการณ์ของสังคม

1.5 แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลง

ทุกสังคมย่อมต้องการที่จะพัฒนาสังคมของตนให้ทันสมัย เปลี่ยนสังคมของตนให้เป็นสังคมอุตสาหกรรมก้าวหน้า หรือให้มีลักษณะเหมือนกับสังคมที่ทั่วไปยอมรับว่าเจริญแล้ว โดยวิธีการเอาอย่างเลียนแบบ นำเอาแนวคิด อุดมการณ์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ของสังคมนั้น ๆ มาใช้ เช่น เปลี่ยนสังคมของตนเป็นสังคมอุตสาหกรรม นำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ในการผลิต ขยายการผลิตเป็นกิจกรรมขนาดใหญ่ โดยการใช้แรงงานเฉพาะอย่าง การนำเอาการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาใช้แทนระบบการปกครองเดิม การนำเอาระบบบริหารงานโดยมีเจ้าหน้าที่ตามลำดับชั้นซึ่งแต่ละคนต้องรับผิดชอบงานเฉพาะอย่างมาใช้ ฯลฯ

ในปัจจุบัน สังคมต่าง ๆ มักจะรับเอาวิธีการดำเนินชีวิตจากสังคมอื่นที่ยอมรับกันว่าเจริญแล้ว เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมของตน และสิ่งต่าง ๆ ที่รับเอามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและทำให้สังคมเปลี่ยนไปที่กล่าวถึงกันโดยทั่วไป ได้แก่

1. การทำให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม (Industrialization)
2. การทำให้เป็นประชาธิปไตย (Democratization)
3. การทำให้เป็นเมือง (Urbanization)
4. การจัดองค์การสมัยใหม่ (Bureaucratization)
5. การกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม (Equalization of Income)

การทำให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม เป็นการนำเอากระบวนการผลิตขนาดใหญ่ ด้วยกำลังเครื่องจักรมีตลาดการค้าที่กว้างขวาง มีการแบ่งแรงงานที่ซับซ้อนตามความชำนาญพิเศษของแรงงานนั้น ๆ

การทำให้เป็นประชาธิปไตย หมายถึง กระบวนการแพร่ขยายปรัชญาหรือระบบสังคมที่เน้นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมและควบคุมกิจการของชุมชนในฐานะที่เป็นตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงยศ สถานภาพ หรือทรัพย์สินสมบัติ

การทำให้เป็นเมือง เป็นกระบวนการเคลื่อนย้ายผู้คน หรือการดำเนินกิจการงานเข้าสู่บริเวณเมือง หรือการขยายตัวเมืองออกไปทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากร หรือการดำเนินกิจการงานต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนมีวิถีชีวิตแบบคนเมือง

การจัดองค์การสมัยใหม่ เป็นการจักระบบบริหารงานโดยเจ้าหน้าที่ตามลำดับชั้น ซึ่งแต่ละคนต้องรับผิดชอบต่อผู้บังคับบัญชาของตน มีการจัดแผนงาน มีการแบ่งแยกแรงงาน มีการกำหนดสายการบังคับบัญชา งานต่าง ๆ ทำกันอย่างมีระบบ

การกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม เป็นความพยายามที่จะให้ประชาชนของประเทศได้มีการกินดีอยู่ดีโดยเท่าเทียมกัน พยายามให้ประชาชนมีงานทำ มีรายได้ และหาวิธีทำให้ผู้คนมีรายได้ไม่แตกต่างกัน และให้มีโอกาสได้รับบริการและสวัสดิการอย่างเท่าเทียมกัน

นอกจากนั้นยังมีกระบวนการอื่น ๆ ที่สังคมซึ่งกำลังพัฒนานำเอามาใช้เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมของตน เช่น การรณรงค์เพื่อสุขภาพอนามัย การรณรงค์เพื่อการอ่านออกเขียนได้ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้สังคม เปลี่ยนแปลง และจะเปลี่ยนไปในลักษณะใดก็ขึ้นอยู่กับ การวางแผนและตั้งเป้าหมายว่าจะไปทางไหน จะให้สังคมของตนเป็นสังคมอุตสาหกรรม หรือสังคมการค้าและบริการ หรือสังคมในรูปแบบอื่น

1.6 ข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมแต่ละแห่ง ย่อมมีขอบเขตจำกัด คือ จะเปลี่ยนแปลงไปได้ช้าหรือเร็ว มากหรือน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะของสังคมแต่ละแห่ง ข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลงนั้นได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ

1. **การยึดมั่นในประเพณีเดิม** อาจจำกัดขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น การนับถือเชื้อพันธุ์ชาวสุโขทัย การเชื่อโชคลาง ทำให้ผู้คนไม่ยอมรับปฏิบัติตามวิธีการใหม่ๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่จะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความเป็นอยู่ของผู้คนเหล่านั้น

2. **ความพร้อมของผู้คนของสังคมแต่ละแห่ง** อาจจะยังไม่เพียงพอที่จะรับเอาวิธีการใหม่ ๆ มาทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ผู้คนยังขาดความรู้และยังไม่สนใจที่จะรับเอาวิธีการหรือสิ่งนั้น ๆ มาใช้ เช่น ยังไม่พร้อมที่จะใช้การปกครองแบบใหม่

3. **ความเห็นแก่ตัว** ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่จำกัดขอบเขตของการเปลี่ยนแปลง มีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ตนเคยปฏิบัติมา โดยเกรงว่าผลประโยชน์ของตนจะเสียไป แม้ว่าผู้อื่นจะได้รับความสะดวกเพราะการปฏิบัติอย่างนั้นของตนก็ตาม พ่อแม่บางคนเห็นแก่ตัวไม่ยอมให้ลูกไปโรงเรียน แต่ให้ทำงานช่วยครอบครัว คนบางคนทั้ง ๆ ที่รู้ตัวดีว่าไม่มีความรู้ความสามารถแต่ก็ยังมาดำรงตำแหน่งนั้น หรือคนงานต่อต้านการใช้เครื่องมือเครื่องจักรสมัยใหม่ที่จะนำมาใช้ในการผลิต เพราะจะทำให้ตนว่างงาน เหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคขัดขวางการเปลี่ยนแปลงที่จะให้เกิดความก้าวหน้าของสังคม

4. **ขาดผู้นำที่มีความสามารถ** การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นบางที่เป็นไปไม่ได้เท่าที่ควร เพราะขาดบุคคลชั้นนำซึ่งเป็นผู้มีความสามารถโดยแท้จริง ในสังคมแต่ละแห่งย่อมมีอยู่เสมอที่ผู้ดำรงตำแหน่งสูงในสังคมนั้น ๆ ปฏิบัติงานผิดพลาด เพราะไม่รู้วิธีทำอย่างอื่นที่จะนำมาใช้ได้ดีกว่านี้ ในสังคมบางแห่งผู้สูงอายุได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความสามารถมากกว่าผู้มีอายุน้อย ซึ่งความคิดนี้อาจไม่เป็นความจริงก็ได้ สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

5. **ประเภทของสังคม** ถ้าสังคมใดผู้คนมีอาชีพหลักทางการเกษตร ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมน้อยกว่าสังคมอุตสาหกรรม และสังคมการค้าและบริการ ทั้งนี้เพราะผู้คนในสังคมอุตสาหกรรมมีโอกาสเปลี่ยนสถานภาพและบทบาทของตนได้มากกว่า

6. การสื่อสารคมนาคม ถ้าสังคมใดมีการสื่อสารคมนาคมที่เจริญก้าวหน้า ย่อมทำให้สังคมนั้นมีโอกาสเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วยิ่งขึ้น เพราะการแลกเปลี่ยนหยาบย้อมวัฒนธรรม

7. จำนวนประชากร ถ้าจำนวนประชากรต่อพื้นที่ในสังคมใดมีมาก อัตราการเปลี่ยนแปลงจะสูงกว่า ทั้งนี้เนื่องจากการกระทำต่อกันทางสังคม ในสังคมที่มีประชากรมาก จะมีมากกว่าและการขัดแย้งกันในสังคมก็จะมีมากขึ้นตามส่วน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดระเบียบและวิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเสียใหม่ และอีกประการหนึ่งเมื่อมีคนจำนวนมากย่อมจะมีผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มากขึ้นด้วย ดังนั้นจึงย่อมมีสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เกิดขึ้น เป็นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1.7 ปัญหาสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นตลอดเวลา ทั้งในสังคมที่เจริญแล้วและสังคมด้อยพัฒนา และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะช่วยให้สังคมเจริญขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงบางครั้งก็อาจก่อให้เกิดความเสียระเบียบทางสังคม (Social Disorganization) และก่อให้เกิดปัญหาสังคมได้เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็วจนผู้คนปรับตัวตามไม่ทัน ตัวอย่างของสภาพการเปลี่ยนแปลงและก่อให้เกิดปัญหาสังคมได้ เช่น

ก. การเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป มีอาชีพต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย การติดต่อสัมพันธ์กันเปลี่ยนไป ผู้คนต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อช่วยเหลือตนเอง วิถีชีวิตแบบใหม่อาจทำให้เขามีปัญหาในการปรับตัว เขาอาจกลายเป็นคนว่างงาน อาจมีปัญหาทางเศรษฐกิจ

ข. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้เกิดการประดิษฐ์เครื่องจักรเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ สามารถนำเอามาแทนแรงงานสัตว์ นำเอามาใช้ในธุรกิจโรงงาน ทำให้แรงงานคนถูกแทนที่โดยแรงงานเครื่องจักรเครื่องทุ่นแรง และความจำเป็นในการใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ลดลง อาจก่อให้เกิดปัญหาการว่างงาน และถ้าหากใช้เทคโนโลยีนั้น ๆ ไม่เป็นก็อาจก่อปัญหาอื่น ๆ ได้ เช่น ปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นพิษ

ค. การเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานของสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากระบบเผด็จการไปเป็นประชาธิปไตย ถ้าประชาชนยังยึดมั่นผูกพันอยู่กับระบบเดิม ย่อมจะมีการต่อต้านเกิดขึ้นหรือถ้า ผู้คนยังไม่พร้อม เช่น ยังไม่เข้าใจระบบนั้น ๆ ดี ก็จะมีปัญหาอื่น ๆ ตามมาได้ เช่น การใช้อำนาจผูกขาดทางการเมือง การซื้อคะแนนเสียง

ง. การล่าทางวัฒนธรรม เช่น เรามีเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้าน แต่ใช้ไม่เป็นก็อาจเกิดการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินได้ หรือเรามีโรงงานผลิตพลังงานปรมาณู มีโรงงานผลิต

ยาปราบศัตรูพืช แต่ไม่รู้จักใช้ เครื่องจักรและอุปกรณ์ในการผลิต หรือผลิตสิ่งนั้น ๆ ได้แล้วแต่ นำเอาไปใช้ไม่ถูกต้องก็อาจเกิดปัญหาขึ้นได้

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แม้ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่จะช่วยสร้างความเจริญให้แก่สังคม แต่การเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ อาจก่อให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นก็ได้ จะอย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชาติของสังคมซึ่งไม่อาจสกัดกั้นได้ และถ้าสังคมไม่เปลี่ยนแปลงสังคมก็เจริญก้าวหน้าขึ้นไม่ได้

2. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง

2.1 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบวัฏจักร (Cyclical Pattern Model)

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบวัฏจักร (Cyclical Pattern Model) ทฤษฎีนี้เกิดจากแนวความคิดของวิชาประวัติศาสตร์ที่ว่า ประวัติศาสตร์ย่อมขึ้นต่อยอดและสังคมย่อมมีการผันแปรเป็นวัฏจักรที่ต่อเนื่องกัน จากความก้าวหน้าไปสู่ความเฉื่อยชาและล่มสลาย (Progress, Stagnation and Decline) ทฤษฎีนี้ได้เน้นลักษณะทางวัฒนธรรมของสังคมมาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ ผู้ที่มีอิทธิพลต่อการวางพื้นฐานทฤษฎีนี้คือ พิตทิม โซโรคิน (Pitirim Sorokin) โดยได้จำแนกการหมุนเวียนของวัฒนธรรมในสังคมออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ Ideational Cultural Theme, Idealistic Cultural Theme และ Sensate Cultural Theme

1. Ideational Cultural Theme เป็นสังคมที่ประกอบด้วยวัฒนธรรมทางจิตใจ โดยสมาชิกประกอบไปด้วยคุณธรรม ความซื่อสัตย์ ไม่มัวเมาต่อการสนองความพอใจทางร่างกายของตน เช่น สังคมของชาวยุโรปในสมัยกลางที่ได้รับความดุดันจากคริสต์ศาสนา

2. Idealistic Cultural Theme เป็นสังคมที่ประกอบไปด้วยการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมทางจิตใจกับวัฒนธรรมทางวัตถุ โดยสมาชิกได้สร้างสรรคศิลป์และวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น วรรณคดี การดนตรี ศิลปกรรม เป็นต้น นอกจากนี้สมาชิกในสังคมยังมุ่งแสวงหาเหตุผลเพื่อค้นหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในระยะนี้ถือว่าเป็นยุคทองของสังคม เช่น สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ในยุโรปตะวันตก กรีกในสมัยที่นครเอเธนส์ มีความเจริญสูงสุด เป็นต้น

3. Sensate Cultural Theme เป็นสมัยที่สังคมประกอบด้วยวัฒนธรรมที่สนองความพอใจทางกายของสมาชิก และวัฒนธรรมทางคุณธรรมต่างๆ ลดถอยลงไป โดยสมาชิกต่างหาความสุขบันเทิงทางกาย โซโรคิน (Sorokin) ซึ่งเห็นว่าวัฒนธรรมของชาวอเมริกันในปัจจุบัน กำลังเข้าสู่ขั้นตอนนี้ โดยสมาชิกมีอิสระอย่างเต็มที่และพยายามแสวงหาสินค้าหรือบริการต่าง ๆ เพื่อความสุขส่วนตัว โดยในอดีตนั้นอาณาจักรโรมันได้แสดงถึงวัฏจักรทั้ง 3 ขั้นตอนอย่างชัดเจน

แนวคิดของ โซโรคิน (Sorokin) ที่สำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะเป็นวัฏจักร ตั้งแต่ความเจริญงอกงามไปสู่ความล่มสลาย และกลับเข้าสู่ความเจริญงอก

งามอีกครั้งหนึ่งคล้ายกับการแกว่งของลูกตุ้มนาฬิกาที่เคลื่อนไปข้างหน้าและถอยกลับ เช่นเดียวกับสังคมที่เข้าสู่ขั้นตอน Idealistic และถอยไปสู่ขั้น Sensate และ Ideational ตามลำดับ (วัชรานาทร. 2530 : 193-194)

Gestalt-multiple Factor ตามแนวคิดของเกสตัลท์ (Gestalt) ชอบเหมาเอาว่า ทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวบุคคลมีส่วนบังคับแนวทางประพฤติของบุคคล เกสตัลท์ (Gestalt) ต่อผู้คัดค้านเสมอ เมื่อมีใครแสดงทฤษฎีที่มีเหตุผลแต่อย่างเดียว ไม่ก่อให้เกิดปฏิกิริยาอาการขึ้นได้ ทฤษฎีเกสตัลท์ บอกว่าการเปลี่ยนแปลงใด ๆ จะต้องประกอบด้วย 3 สิ่ง คือ เจ้าตัว คนอื่น และ สิ่งที่เข้ามาใหม่ การที่สามสิ่งนี้ทำกริยากันอยู่ ก็ถือว่ายังไม่มี ความเปลี่ยนแปลงแต่เมื่อลงลง (Balance) แล้ว จึงจะถือว่าผลนั้นเป็นการถาวรไม่ว่าจะเปลี่ยนหรือคงเดิมหรือผสมกัน

แบบของเกสตัลท์ นั้น จะให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ฟังก์ชันของสองสิ่ง คือ Figure และ Floor เมื่อพูดถึง เจ้าตัวผู้แสดงในบทบาท คือ ทั้ง Client หรือราษฎรที่เราจะไปเปลี่ยน และ Change Agent ด้วย และ Floor หมายถึง Space และ Overtime คือสถานะทั้งสิ้นที่ แลเห็นและล้อมรอบตัวเรา เป็นผลจากมิติทางเวลา คือกาลเวลาที่ผ่านไปทำให้มาถึงสถานะนั้น และเพราะมิติเวลานั้นเจ้าตัวจะสามารถคาดคิดเหตุการณ์หรือวิถีทางความเปลี่ยนแปลงได้ (บุญธรรม เทศนา. 2516 : 231-232)

ชุมชนใดจะเปลี่ยนแปลงหรือไม่เพียงใดนั้นจะขึ้นอยู่กับพลัง 2 ประการที่คอยต่อสู้อยู่กันอยู่เสมอ คือ (วิรัช วิรัชนิการวรรณ. 2532 : 36-37)

พลังประการแรก คือพลังที่ต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Social Force for Change) พลังนี้จะพยายามอย่างยิ่งที่จะผลักดันให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง พลังนี้ได้แก่

1. **ความคิดริเริ่ม** สิ่งประดิษฐ์ใหม่ (Innovation) ได้แก่ การรู้จักประดิษฐ์คิดค้นริเริ่มทดลอง และหาวิธีการใหม่ ๆ อยู่เสมอของมนุษย์เป็นต้น ว่า การประดิษฐ์เครื่องบินของพี่น้องตระกูลไรท์ (Wright) หรือเครื่องจักรไอน้ำ สำหรับเป็นพาหนะในการขนส่งการคิดประดิษฐ์รถไถนา การคิดค้นข้าวพันธุ์ใหม่ ชุมชนใดที่มีการประดิษฐ์คิดค้นริเริ่มสร้างสิ่งใหม่ ๆ ชุมชนนั้นก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว

2. **ความขัดแย้ง** (Conflict) เมื่อมีการริเริ่มประดิษฐ์สิ่งใหม่ออกมาสิ่ง ที่ประดิษฐ์นั้นจะเป็นพลังให้ประชาชนในสังคมมองเห็นของแปลกใหม่ซึ่งแตกต่างไปจากธรรมดา ความรู้สึกนึกคิดและสภาพแบบเก่า อันจะก่อให้เกิดความคิดขัดแย้งขึ้นเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นด้วยกับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย หรือฝ่ายที่สนับสนุน กับฝ่ายที่คัดค้าน เช่น ฝ่ายที่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจน จังหวัดกาญจนบุรี กับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยซึ่งได้พยายามคัดค้านต่อต้าน และในที่สุดก็จะมีข้อยุติออกมาว่าสร้างหรือไม่อย่างไร ความขัดแย้งนี้เป็นสิ่งธรรมดาที่จะต้องเกิดขึ้นในชุมชนทุกชุมชน ความขัดแย้งนี้มีทั้งความขัดแย้งในระดับธรรมดา กับขัดแย้งขั้นรุนแรง (Violence Conflict) ในชั้น

รุนแรงนี้อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จัปพลัน เช่น การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 หรือการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้น

3. การแข่งขัน (Competition) เป็นพลังที่ไม่เห็นด้วยกับเทคนิควิธีการแบบเก่า เช่น แต่เดิมชาวนาใช้ควายไถนา ได้มีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นรถไถเดินตาม โดยมีการแข่งขันกันสร้างรถไถเดินตามรุ่นใหม่และแบบใหม่ขึ้นมาตลอดเวลาเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพของรถไถเดินตามให้ดีขึ้น ชุมชนที่มีการแข่งขันกันมากดังกล่าวก็น่าจะเปลี่ยนแปลงได้เร็ว

4. การผสมผสานกลมกลืน (Assimilation) เป็นพลังที่อยู่ในระดับอ่อน คือ เมื่อมีแนวคิดใหม่เข้ามา เกิดการขัดแย้ง และการแข่งขันขึ้น ในที่สุดก็เกิดการปรับปรุงผสมผสานกลมกลืนขึ้น เช่น ประเทศไทยรับเอาการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยมาจากประเทศอังกฤษ ได้เกิดการขัดแย้งต่อต้านและแข่งขันจากผู้ที่ไม่เห็นด้วย ในที่สุดก็มีการปรับปรุงผสมผสานกลมกลืนจนกลายเป็นประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

5. ความร่วมมือ (Cooperation) ถือเป็นพลังขั้นสุดท้าย เมื่อทุกฝ่ายร่วมมือกันก็จะเกิดสิ่งใหม่ตามมา ในข้อนี้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมแรงกัน

พลังประการที่สอง คือพลังที่ต่อสู้เพื่อคงอยู่ พยายามรักษาสถานภาพเดิมไม่ยอมให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Social Force Against Change) พลังนี้ได้แก่

1. การอบรมสั่งสอนทางสังคม (Socialization) เป็นพลังที่ชุมชนในระบบเดิมที่อบรมสั่งสอนให้ประชาชนในชุมชนเห็นดีเห็นงามยึดถือปฏิบัติและรักษาสถานภาพเดิมของขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม หรือวัฒนธรรมให้คงอยู่และสืบทอดต่อไป

2. การควบคุมทางสังคม (Social Control) เป็นมาตรการที่ชุมชนรุ่นเก่าสร้างและสั่งสมไว้ ถ้าหากผู้ใดฝ่าฝืนย่อมถูกลงโทษมากน้อยตามตัวบทกฎหมาย ตามจารีตประเพณี หรือความเชื่อ เป็นต้น

พลังทั้งสองประการนี้ คือ พลังที่ต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และพลังที่ต่อสู้เพื่อคงอยู่ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จะต่อสู้กันอยู่ตลอดเวลา เมื่อใดพลังที่ต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงมีมากกว่า บทบาทของประชาชนและสถาบันต่างๆ ในชุมชนก็จะเปลี่ยนไปบทบาทใหม่ก็จะปรากฏขึ้นอันแสดงว่าการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นในชุมชน

2.2 ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution)

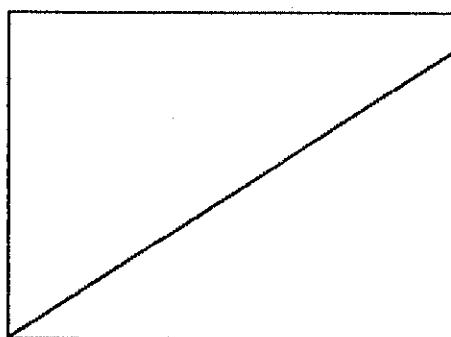
ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution) เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับขั้นอารยธรรม หรือความเจริญของมนุษย์ เป็นการเปลี่ยนแปลงในสังคมและวัฒนธรรมซึ่งเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายและระเบียบ แบบแผนที่กำหนดไว้ ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ยอมรับกัน วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมและสังคมเกี่ยวข้องกับรูปแบบและกระบวนการของการเคลื่อนไหวทางสังคมและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงในสถาบันสังคมเกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อมทั้ง

ทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งอื่น ๆ นอกเหนือออกไปจากนี้ ความอ่อนแอหรือความแข็งแกร่งมั่นคงของสถาบันสังคมย่อมเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นลักษณะของกระบวนการอย่างใหม่ คือเกิดเหตุการณ์ใหม่แทนที่เหตุการณ์เก่า ๆ

การศึกษาในเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมและวัฒนธรรม มักเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในทางสะสมพอกพูน ซึ่งเป็นเรื่องของวิวัฒนาการ แม้ว่าลักษณะการเปลี่ยนแปลงนั้นจะแตกต่างกันไป แต่ก็สรุปได้ว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติมีการเคลื่อนไหวในทางเจริญขึ้นเรื่อย ๆ

รูปแบบที่ธรรมดาที่สุดของความเจริญแบบวิวัฒนาการคือวิวัฒนาการแบบเป็นเส้นตรงอย่างง่าย ๆ (Simple rectilinear evolution) แสดงถึงความก้าวหน้าอย่างค่อยเป็นค่อยไป

อารยธรรม

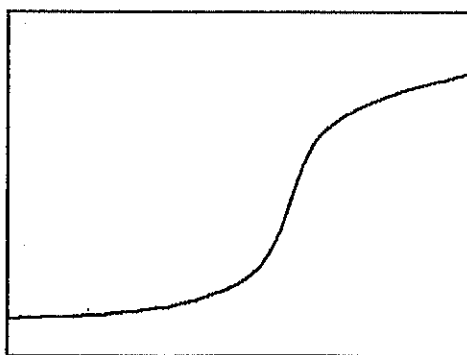

เวลา

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ครอบคลุมในวงกว้างไม่จำกัดเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

รูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ได้มีลักษณะเป็นเส้นตรงอย่างเดียว แต่อาจจะเป็นแบบที่มีการผันแปรในอัตราความเจริญนั้น ๆ ได้ ดังนั้นรูปของวิวัฒนาการจึงเปลี่ยนไป เช่น ลักษณะการเปลี่ยนแปลงในอัตราประชากรซึ่งมีการเจริญเติบโตเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่อัตราการเพิ่มนั้นต่างกันในช่วงเวลาที่ต่างกัน บางขณะอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรก็เป็นไปอย่างรวดเร็วบางขณะก็มีลักษณะคงที่มาก

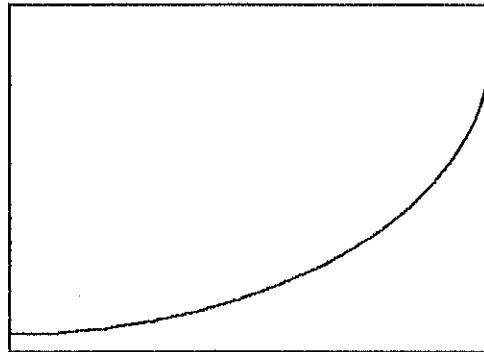
ประชากร

เวลา

ทั้งนี้ เนื่องจากการแสดงการเปลี่ยนแปลงโดยเส้นตรงอาจถูกต้องในช่วงเวลาสั้น ๆ และเกิดขึ้นในรูปแบบของสังคมและวัฒนธรรมบางชนิดเท่านั้น ลักษณะการเปลี่ยนแปลงแบบอื่น ๆ อาจเกิดขึ้นต่างกันไป ในช่วงเวลาที่ต่างกัน ดังนั้นเส้นที่แสดงรูปของวิวัฒนาการ จึงอาจเป็นเส้นโค้งก็ได้ เช่นลักษณะความเจริญเติบโตในด้านการประดิษฐ์คิดค้น

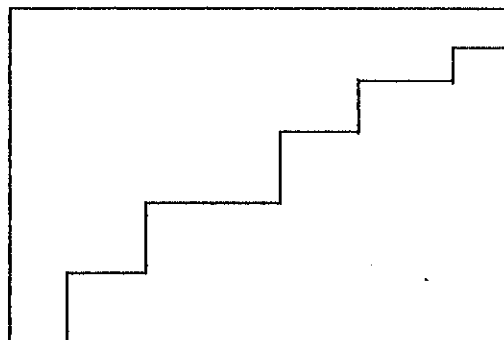
การประดิษฐ์คิดค้น

เวลา

รูปแบบความเจริญเติบโตแบบนี้ช่วงเวลาที่แตกต่างกันเป็นเรื่องสำคัญ คือในบางช่วงโดยเฉพาะปัจจุบัน มีการเพิ่มขึ้นมากในด้านการประดิษฐ์คิดค้น เมื่อเปรียบเทียบกับอัตราการประดิษฐ์คิดค้นในอดีต

อารยธรรม

วิวัฒนาการโดยลำดับขั้น

วิวัฒนาการที่เกิดขึ้นในโลกนั้น มิได้ก้าวหน้าไปในอัตราที่สม่ำเสมอหรือติดต่อกัน บางช่วงมีการประดิษฐ์คิดค้นมากบางช่วงมีการประดิษฐ์คิดค้นน้อย ดังนั้นลักษณะของวิวัฒนาการก็อาจแสดงได้โดยรูปของความเจริญในลักษณะลำดับขั้น (Stage)

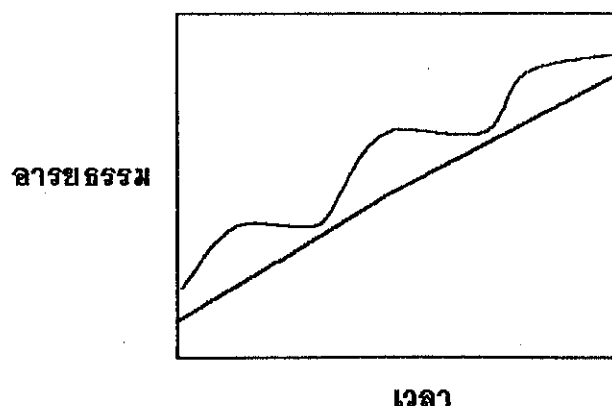
ทฤษฎีวิวัฒนาการตามรูปแบบขั้นบันได แพร่หลายมากในหมู่นักทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมในสมัยหนึ่ง แม้ปัจจุบันความคิดนี้ก็ยังคงติดอยู่ในหมู่ นักศึกษาทางด้านนี้ หนังสือประวัติศาสตร์สมัยโบราณและประวัติศาสตร์โลก มักกล่าวถึงความคิดเรื่องสมัยของความก้าวหน้าที่สืบทอดมาตามลำดับ อารยธรรม โดยแบ่งออกเป็นยุค ๆ แยกออกจากกันอย่างเห็นได้

ชัด ในยุค แรก ๆ ใช้เครื่องมือและอาวุธของมนุษย์เป็นเครื่องแบ่งยุค คือยุคหินเก่า ยุคหินใหม่ ยุค
 บรอนซ์ และยุคเหล็ก นอกจากใช้เครื่องมือและอาวุธแล้ว ยังใช้ลักษณะเศรษฐกิจเป็นเครื่องแบ่งยุค
 อีกด้วย เช่นสมัยที่มีการล่าสัตว์และการหาของป่า สมัยที่มีการเลี้ยงสัตว์ ในทุ่งกว้างและอพยพ
 เคลื่อนย้ายไปเรื่อย ๆ สมัยที่มีการกสิกรรมการเพาะปลูกซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างมั่นคง และ
 สมัยอุตสาหกรรม ลำดับชั้นทางเศรษฐกิจย่อย ๆ ที่เข้ามาแทรกอยู่ในระหว่างสมัยใหญ่ ๆ หรือเป็น
 ลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นบางถิ่น ก็สามารถแสดงให้เห็นได้โดยรูปชั้นบันได เช่นลักษณะการเพาะ
 ปลูกแบบทำไร่เลื่อนลอยในอาณาบริเวณที่มีอากาศร้อน เป็นลำดับชั้นความเจริญที่อยู่ระหว่างยุค
 ของการเลี้ยงสัตว์และการกสิกรรมที่มีการตั้งถิ่นฐานมั่นคง

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงแบบลำดับชั้นบันได มักใช้แสดงกับการเปลี่ยนแปลง
 ในด้านความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม คือในเรื่องเทคนิควิทยา นอกจากนี้ก็แสดง
 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นในทางนามธรรมต่าง ๆ เช่น การเปลี่ยนจากความเชื่อในเรื่อง
 ผีศาจเทวดา มาเป็นความเชื่อในศาสนาที่มีพระเจ้าองค์เดียวหรือเทววิทยา Auguste Comte มีความ
 คิดเห็นว่าวิวัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์ แบ่งออกได้เป็นสามขั้นด้วยกันคือ ขั้นเทววิทยา
 (theology) อภิปรัชญา (metaphysics) และลัทธิที่ถือเอาแต่สิ่งที่สามารถทดสอบหรือพิสูจน์ได้
 ด้วยประสาทความรู้สักอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นเห็นได้ สัมผัสได้ ฯลฯ

การแบ่งลำดับชั้นของความเจริญต่าง ๆ นั้น มิใช่จะกล่าวถึงแต่เฉพาะสมัย
 โบราณหรือสมัยที่ผ่านมาแล้วในประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่สมัยปัจจุบันและอดีตที่ผ่านมาก็มีการ
 แบ่งลำดับชั้นความเจริญด้วย ชั้นความเจริญสมัยใหม่มีลักษณะคาบเกี่ยวเวลากัน คือ เป็นสมัย
 ของเครื่องจักรไอน้ำ เหล็กกล้า ไฟฟ้า เครื่องอัตโนมัติ พลังงานนิวเคลียร์ และยุคอวกาศ ดังนั้นถ้า
 จะศึกษาถึงวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นอย่างละเอียดและถูกต้องแล้ว การแสดงลำดับชั้นความเจริญแบบ
 ชั้นบันได จึงยากที่จะชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงได้

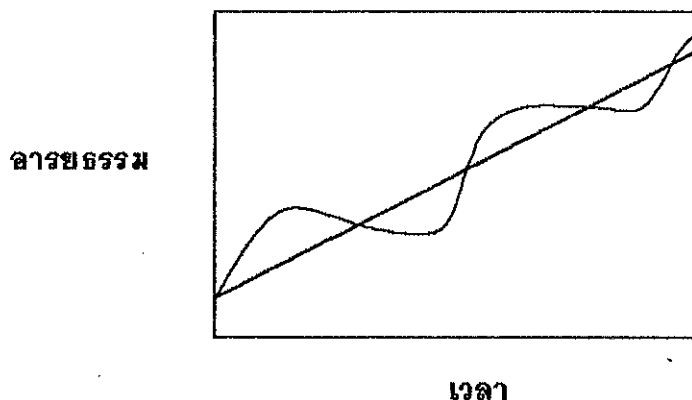
ลักษณะการเจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ แต่อัตราความก้าวหน้านั้นไม่สม่ำเสมอ
 ลุ่ม ๆ ดอน ๆ อาจแสดงให้เห็นได้โดยรูป

รูปแบบการแสดงลำดับขั้นวิวัฒนาการแบบนี้แพร่หลายในหมู่นักประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก ชั้นที่เจริญมากในขั้นแรกแสดงถึงอารยธรรมของพวกกรีก-โรม ชั้นที่สองคือ สมัยฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม (Renaissance) และชั้นที่สามคือ สมัยการปฏิวัติอุตสาหกรรม

ในการอธิบายวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นในอัตราที่ไม่เท่าเทียมกันนั้น รูปแบบที่ได้กล่าวข้างต้นก็ช่วยให้เข้าใจได้ดีขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงโดยแท้จริงที่เกิดขึ้นนั้น ยากที่จะเป็นไปตามรูปดังกล่าว อย่างไรก็ตามรูปของการเปลี่ยนแปลงแบบนี้อาจจะเหมาะสมเมื่ออยู่ในวงแคบ ๆ เช่นแสดงถึงอัตราการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เท่ากันในลำดับขั้นของการประดิษฐ์คิดค้น การขยายตัวขององค์การบริหารที่เพิ่มขนาดขึ้น แสดงถึงจำนวนคนทำงานที่เพิ่มมากขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง การเพิ่มขึ้นนั้นอาจเกิดจากการผลิตผลผลิตแบบใหม่ ๆ ในโรงงาน และช่วงเวลาที่คงที่ก็แสดงถึงการรวมกำลังกันของกิจกรรมอย่างใหม่ที่เกิดขึ้นในองค์การนั้น ๆ

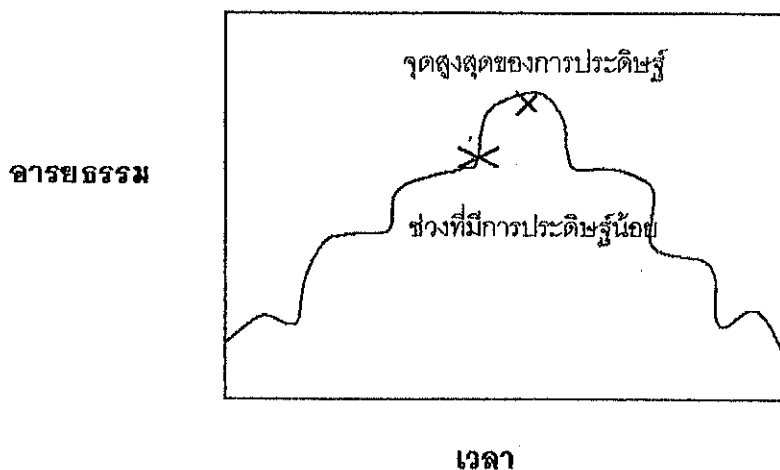
ทฤษฎีที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในระยะยาวยอมรับว่า เรื่องราวต่าง ๆ นั้น อาจลดชั้นความเจริญลงชั่วคราว หลังจากนั้นก็จะขึ้นถึงจุดสูงสุด และมีลักษณะวนเวียนกันไปคือ เจริญขึ้นและลดลงแล้วเจริญขึ้นอีก

ตัวอย่างของวิวัฒนาการแบบนี้เห็นได้จากลักษณะความเจริญทางด้านธุรกิจ ในสังคม แบบทุนนิยม ซึ่งมีช่วงที่ธุรกิจเจริญรุ่งเรืองมากและมีช่วงที่ กิจกรรมซบเซา ลักษณะนี้จะเกิดขึ้นเป็นวัฏจักร

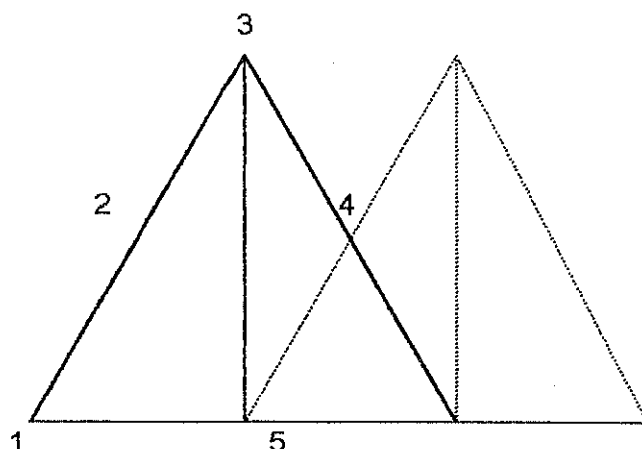
Kroeber ได้พิจารณาอารยธรรมต่าง ๆ ว่ามีความเจริญเป็นระยะ ๆ คือ จะมีช่วงของความสำเ็จผลเป็นระยะของการก้าวหน้ามากที่สุด และจะลดลงซึ่งเป็นระยะที่มีความก้าวหน้าน้อย และเป็นช่วงหยุดพักความเจริญเติบโต ลักษณะนี้จะเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งอารยธรรมดังกล่าวค่อยหายไป Kroeber วัดความก้าวหน้าของอารยธรรมจากผลสำเร็จของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในเขตวัฒนธรรมนั้น ๆ และถือเอาจำนวนบุคคลที่ได้สร้างสิ่งต่าง ๆ ให้เป็น

อารยธรรมในประวัติศาสตร์ว่าเป็นเครื่องวัดความเจริญ ในระยะที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมสูงสุดเราจะพบปัญหาชนและการประดิษฐ์ต่างๆ มากที่สุด

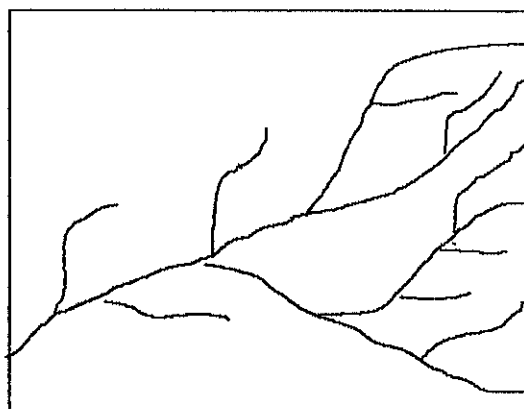
กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงตามแบบลูกคลื่นของ Kroeber แบ่งออกได้เป็น 5 ขั้นคือ

1. การสร้างสรรค์ (Innovative combination) เป็นขั้นที่มีการคิดประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ต่าง ๆ ขึ้นมา หรือมีความคิดเห็นอย่างใหม่ และเริ่มนำเข้ามาใช้ในสังคม
2. ความเจริญเติบโตของความคิดสร้างสรรค์ซึ่งสั่งสมกันมากเข้า (Cumulative Growth) คือการที่คนในสังคมยอมรับเอาสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ หรือความคิดเห็นอย่างใหม่นั้นเข้ามาใช้ในสังคมมากเข้า
3. จุดอิมิตัวของการสร้างสรรค์ (Culmination of value expression) เป็นขั้นอิมิตัวของสังคมนั้น ๆ หรืออาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า pattern saturation เป็นระยะที่ความก้าวหน้าต่าง ๆ ขึ้นถึงจุดสุดยอด
4. ระยะที่มีการทำซ้ำของเดิม (Repetition) เป็นระยะที่วัฒนธรรมเสื่อมลงมีการทำซ้ำแบบเดิมอยู่เป็นปกติ ไม่มีความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา เนื่องจากเป็นการทำซ้ำของเดิมแทนที่จะเป็นการเติบโตขึ้นหรือมีคุณสมบัติดีขึ้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดภาพตึงเครียดรัดตัวลง มีแนวโน้มที่จะทำลายตัวเองลงไป เรียกได้ว่าเป็นขั้นเสื่อมของ วัฒนธรรม
5. วัฒนธรรมแตกสลาย (Pattern rupture and dissolution) เมื่อถึงจุดอิมิตัวตามข้อสามแล้ว ลักษณะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปเป็น 2 แบบ คือการทำซ้ำตามแบบเดิมอย่างข้อ 4 หรือมีการเกิดสิ่งใหม่ ๆ แยกตัวออกจากวัฒนธรรมเดิม ทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ ๆ ขึ้นของเดิม ค่อย ๆ สลายตัวลง และค่อย ๆ หมดไปในที่สุด การทำซ้ำของเดิมตามแบบที่ 4 นั้น เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้า ก็จะมีการขัดแย้งกับวัฒนธรรมอื่น ๆ และทำให้แบบแผนวัฒนธรรมเดิมนั้น สิ้นสุดไป

ดังนั้นเมื่อวัฒนธรรมใดขึ้นถึงจุดสุดยอดแล้ว ก็มีทางเลือกอยู่สองประการ คือ ประการแรกยังคงทำไปตามแบบเดิม อย่างที่เคยทำ ๆ กันมาโดยมีความรู้สึกว่าเป็นหน้าที่จึงเฉื่อยชา ประการที่สองก็คือ การเปลี่ยนแปลงให้เป็นของใหม่ไม่ทำตามแบบเดิม

การศึกษาทฤษฎีวิวัฒนาการซึ่งเกี่ยวข้องกับการเพิ่มพูนสะสมวัฒนธรรมต่าง ๆ นั้นทำให้มีการขยายแนวความคิดเดิมออกไป รวมเอาความแตกต่างกันของลักษณะวัฒนธรรมเข้าไว้ ในรูปวัฒนธรรมอันเดียวกัน คือมีการกล่าวถึงวิวัฒนาการในสาขาต่าง ๆ รวมทั้งการเจริญเติบโตและลักษณะการแตกต่างกันของการขยายตัวนั้น ๆ

ลักษณะการเติบโตของวัฒนธรรม

รูปนี้แม้จะมีเส้นแสดงแนวโน้มขึ้นของลำดับความเจริญ แต่ก็ยังแสดงถึงความล้มเหลวของวัฒนธรรมบางอย่าง หรืออารยธรรมบางแห่ง ซึ่งไม่เปลี่ยนแปลงหรือมีแนวโน้มตกต่ำลง เส้นที่ไม่ไปจนสุดถึงมุมทางขวามือ แสดงถึงวัฒนธรรมที่ตายไปและไม่มีเหลืออยู่ในปัจจุบันแล้ว

HN
จน 49
C6
ร 450
2541

16 ส.ค. 2543

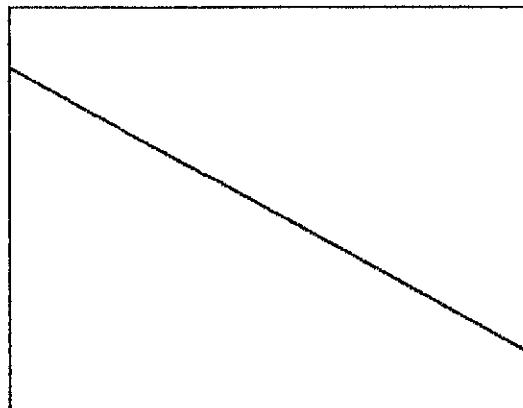
4311352

โดยทั่วไปแล้วลักษณะวิวัฒนาการเป็นลักษณะของการสะสมพอๆกับ

แต่ก็มีบางคนมองโลกในแง่ร้ายคือ พิจารณาร่วมมนุษยชาติโดยทั่วไป หรือระบบสังคมบาง
อย่างลักษณะถอยหลังหรือ ตกต่ำลงไปกว่าเดิม และเห็นว่าสภาพตอนแรกนั้นเป็นแบบแผนที่ดี
อยู่แล้ว หรืออีกนัยหนึ่งมองดูว่าโลกป่าเถื่อนมากขึ้นทุกที ลักษณะความคิดที่ว่านี้ถือว่ายุคทองย่อม
เป็นยุคที่เกิดขึ้นในอดีต หรือเป็นความคิดที่ย้อนกลับสู่ความหลังอีกครั้งหนึ่งแสดงถึงความไม่พึงพอ
ใจสภาพปัจจุบัน และก็เป็นการเตือนนักวิเคราะห์หลังคมว่า เขากำลังศึกษาวิวัฒนาการในด้านการ
เปลี่ยนแปลง ซึ่งความก้าวหน้าอาจเป็นการย้อนกลับไปสู่อดีตที่สูญไปแล้ว ตัวอย่างของความ
เจริญที่ต่ำต่ำลงมาก ๆ ได้แก่อารยธรรมของจีนและอียิปต์สมัยโบราณ

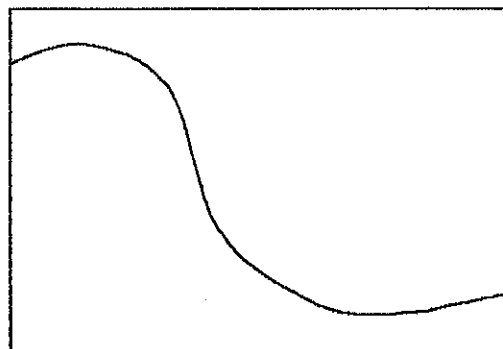
อารยธรรม

เวลา

ลักษณะการตกต่ำของอารยธรรมหรือวัฒนธรรมอาจไม่เป็นเส้นตรงก็ได้
จากการศึกษาเรื่องอัตราการตายของประชากรซึ่งลดน้อยลงอย่างรวดเร็วมาก เนื่องจากมีการ
เปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตอาหารและการอนามัย จึงเหลือแต่อัตราการตายของคนแก่ ซึ่งเป็นไป
โดยธรรมชาติ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นเส้นโค้งลง

อัตราการตาย

เวลา

การเปลี่ยนแปลงในด้านวิวัฒนาการอาจไม่ได้ดำเนินไปตามรูปแบบที่
สม่ำเสมอและเป็นระเบียบเช่นลักษณะของการสะสมพอๆกับของวัฒนธรรมดังได้กล่าวไว้แล้ว คือ

อาจมีการเปลี่ยนแปลงแบบที่เรียกว่า “ลักษณะวิวัฒนาการย้อนหลังสะสม” (cumulative retroactive evolution)

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของ โครงสร้างสังคมและกระบวนการการเปลี่ยนแปลง

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งยังคงมีลักษณะวิวัฒนาการ ในความหมายที่ว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นการสะสมพอกพูน และเปลี่ยนไปในทิศทางด้านหนึ่ง คือ ทฤษฎีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งรวมถึงการวิเคราะห์ กระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการ อุดสาหกรรมหรือเศรษฐกิจสมัยใหม่ กระบวนการเหล่านี้ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สอง การอุตสาหกรรมได้รับการพิจารณาว่าเป็นการ เปลี่ยนแปลงระบบสังคม และเกิดขึ้นเหมือน ๆ กันในสถานที่ต่างกันแต่ต่างเวลากัน เวลาเป็น ส่วนประกอบในการเปลี่ยนแปลงคือ

1. เวลากำหนดสมัยที่สังคมหรือเศรษฐกิจนั้นอยู่ในระยะการ เปลี่ยนแปลง

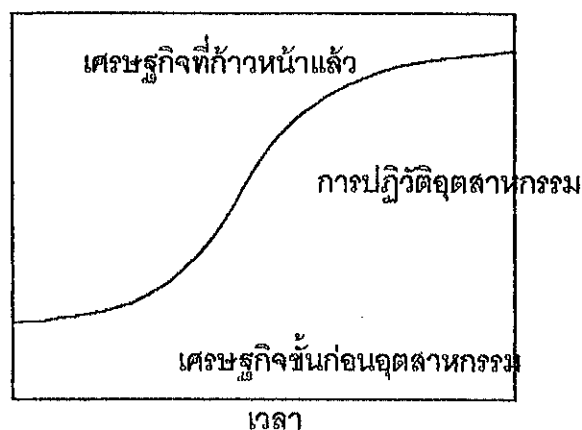
2. เวลาเป็นพื้นฐานสำหรับเปรียบเทียบอัตราการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่ง และการเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น ๆ เช่นการอุตสาหกรรมในปัจจุบัน อาจเปลี่ยนไปได้รวดเร็วกว่าในสมัย ก่อน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่ามีประสบการณ์กว้างขวางกว่าเดิมและไม่จำเป็นต้องเลียนแบบทุก ๆ อย่าง ในลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลง หรือระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น ประเทศไทย ที่เริ่ม เปลี่ยนประเทศเป็นสังคมอุตสาหกรรม ไม่จำเป็นต้องผ่านขั้นความเจริญในทางอุตสาหกรรมเช่นเดียวกับ อังกฤษหรืออเมริกา เพราะเราได้รู้ถึงประสบการณ์ดังกล่าวแล้ว และไม่จำเป็นต้องดำเนินไป ตามลำดับขั้นตอนเช่นนั้น

3. เวลาเป็นพื้นฐานในการกำหนดอัตราช้าเร็วและมากน้อยของการแพร่ กระจายการเปลี่ยนแปลงจากระบบหนึ่งไปยังอีกระบบหนึ่ง

ถึงแม้ว่านักศึกษาในด้านความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจยอมรับว่าการ เปลี่ยนแปลงในด้านการอุตสาหกรรมนั้นซับซ้อน และไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามลำดับขั้น แต่เราก็ อาจอธิบายถึงรูปของการเปลี่ยนแปลงอย่างง่าย ๆ ได้ Feldman และ Moore ได้อธิบายไว้ว่าการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แบ่งลักษณะสังคมออกได้เป็น 3 ระยะคือ

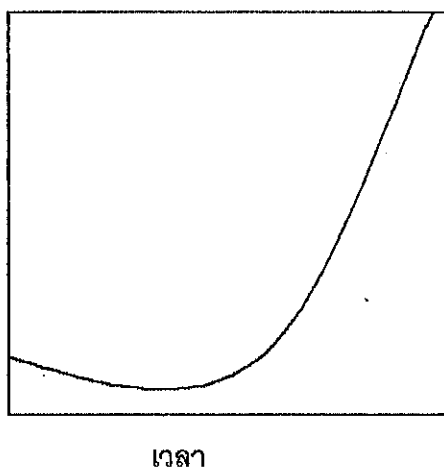
- ก. ขั้นก่อนปฏิวัติอุตสาหกรรม
- ข. ขั้นที่มีการเปลี่ยนแปลง มีพลังผลักดันอย่างรวดเร็ว
- ค. ขั้นคงที่ซึ่งเกิดตามหลังสมัยการปฏิวัติอุตสาหกรรม

ลำดับขั้นของผลผลิต
ทางเศรษฐกิจ ซึ่ง
เกี่ยวข้องกับสถาบัน
สังคม

รูปแบบการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ เห็นได้ชัดว่าผิด เนื่องจากกล่าวเกินความจริงมากไปในเรื่องลักษณะคงที่ของสังคมก่อนมีการอุตสาหกรรม และผิดพลาดในการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยสิ้นสุดการเปลี่ยนแปลงนั้นที่การอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงในสังคมอุตสาหกรรมส่วนมากมักเป็นรูปเส้นโค้งขึ้น มีลักษณะใกล้เคียงกับความเจริญในด้านการประดิษฐ์มากกว่า ถึงแม้ว่าความสนใจส่วนมากของนักสังคมศาสตร์

ความเจริญในด้าน
การประดิษฐ์

จะอยู่ที่ขั้นกลางของการเปลี่ยนแปลง แต่เราก็รู้ถึงสมัยก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงได้มากกว่าลำดับการเปลี่ยนแปลง และอัตราการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีปัญหาอีกมากซึ่งไม่สามารถตอบได้แบบอยู่ภายใต้การสังเกตทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งแสดงให้เห็นโดยใช้เส้นเส้นเดียวเท่านั้น

2.3 ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ (Structural – Functionalism)

ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ (Structural – Functionalism) นี้ Radcliffe - Brown ได้ ให้ความคิดเห็นไว้ว่า หมายถึงการที่โครงสร้างทั้งหมดมีความผูกพันกัน ซึ่งเราอาจเรียกได้ว่าเป็นความผูกพันกันในทางหน้าที่ โครงสร้างและการหน้าที่จึงเป็นสภาพที่ส่วนต่าง ๆ ของระบบสังคมทำงานร่วมกันโดยมีความผสมกลมกลืนกันหรือมีการประสานกันอย่างแนบแน่นระหว่างสถาบันสังคม นั่นคือไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งซึ่งไม่สามารถคลี่คลายได้ ดังนั้น ในการศึกษาสังคมทั้งหมด เราจึง จำเป็นต้องศึกษาโครงสร้างสังคมหรือสถาบันสังคมที่มีอยู่ด้วย เมื่อส่วนประกอบสังคมอยู่ ในสภาพสอดคล้องกับส่วนประกอบอื่นระบบสังคมนั้นเรียกว่าอยู่ในสภาพสมดุล (equilibrium) การที่โครงสร้างต่าง ๆ ผูกพันกันนั้น ย่อมมีผลเท่ากับเป็นการกีดกันการกระทบกระเทือนที่จะมาจากภายนอก ส่วนประกอบเหล่านี้จะไม่เปลี่ยนแปลงสถานะหรือความสัมพันธ์ที่มีต่อส่วนประกอบอื่น ๆ ในเรื่องสำคัญ ระบบสมดุลเรียกได้ว่าอยู่คงที่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย ซึ่งผลของมันไม่ก่อให้เกิดการกระทบกระเทือนอย่างใด นั่นคือระบบสังคมทั้งหมดยังคงสอดคล้องกันหรือมีการผูกพันกันตามเดิม ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงแบบนี้มีอยู่ 3 อย่างคือ

1. การเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นในการรักษาการคงอยู่ของความมั่นคงทางสังคม
2. การเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับการรักษาความมั่นคงของสังคม
3. การเปลี่ยนแปลงแบบขึ้น ๆ ลง ๆ ที่เป็นไปอย่างจำกัดชั่วคราว ในขอบเขตของระบบสังคมที่สมดุล

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาศัยกลไกควบคุมทางสังคม ทำให้สังคมยังคงรักษาสภาพสมดุลไว้ได้

ระบบสังคมเรียกได้ว่าไม่คงที่หรือเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเกิดการกระทบกระเทือนซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของโครงสร้างสังคม

ทฤษฎีที่ว่าระบบสังคมอยู่ในสภาพสมดุล ทำให้นักศึกษาเรื่องนี้มักพิจารณาว่าสังคมอยู่ในสภาพคงที่ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง (static) โดยอนุโลมเอาว่าระบบสังคมและวัฒนธรรมมีแนวโน้มที่จะรักษาสภาพสมดุล เว้นเสียแต่ว่าระบบนั้น ๆ จะถูกกำลังภายนอกผลักดันหรือเกิดการตั้งเครียดขึ้นภายในระบบ จนกระทั่งกระทบกระเทือนถึงสภาพสมดุล โดยเหตุนี้ระบบสังคมก็เป็นไปตามรูปแบบของทฤษฎี โครงสร้างและการหน้าที่ ซึ่งเน้นหนักในแง่ที่ว่า ประเพณีสถาบัน กิจกรรมทางสังคม หรือแบบวัฒนธรรม ยังคงรักษาระเบียบสังคมไว้ได้ หน้าที่ของสถาบันสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ในระบบสังคมนั้นย่อมเกี่ยวข้องกัน เพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนใดส่วนหนึ่งแล้ว ก็ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วน อื่น ๆ บางส่วนหรือทุกส่วนด้วย

สมมติฐานในเรื่องความสมดุลของโครงสร้างและการหน้าที่ของสถาบันสังคม ซึ่งถูกวิจารณ์มากที่สุดก็คือ เรื่องการรวมตัวกันอย่างแนบแน่นของระบบสังคม ถ้ายึดถือเรื่องการรวมตัวกันของสถาบันสังคมแล้วก็ต้องกล่าวว่า อะไรก็ตามที่เป็นอยู่ก็ต้องเป็นไปตามนั้น มิฉะนั้นสังคมก็จะอยู่ไม่ได้ ศาสตราจารย์ Pitirim Sorokin วิเคราะห์ว่าเป็นการยกเอาเรื่องการหน้าที่ขึ้นมาเป็นสาเหตุการคงอยู่ของสังคม โดยเหตุนี้แนวความคิดเรื่องการรวมตัวกันอย่างแนบแน่นของทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ จึงมีผู้โต้แย้งว่า

1. ระบบต่าง ๆ ของสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนใหญ่ ๆ ของสังคม เช่น สังคมทั้งหมดย่อมประกอบด้วยระบบต่าง ๆ ซึ่งไม่ลงรอยกัน

2. ดังนั้นความสัมพันธ์ของระบบย่อยที่มีต่อระบบใหญ่จึงไม่จำเป็นว่า ต้องเป็นไปในทางที่ทำให้ระบบนั้นดำรงอยู่สืบไป (eufunctional) แต่อาจทำให้การหน้าที่นั้นเสีย (dysfunctional) คือทำลายระบบนั้นลงไปเลย หรือเพียงแต่ทำให้ระบบสังคมเสื่อมลงก็ได้ นอกจากนี้ ผลที่เกิดขึ้นอาจไม่เป็นไปในทางหนึ่งทางใดทั้งสองอย่าง คืออาจจะไม่มีผลที่สำคัญอย่างใดเลยก็ได้

3. เนื่องจากความสัมพันธ์ภายในระบบสังคมไม่แน่นอน แต่แท้จริงแล้วมีอยู่อย่างแอบแฝง ลักษณะบางอย่างในสังคมจึงอาจทำให้โครงสร้างสังคมบางส่วนดำเนินอยู่สืบต่อไป แต่ในเวลาเดียวกัน อาจทำลายระบบสังคมที่ใหญ่กว่าลงก็ได้ ตัวอย่าง เช่น คำกล่าวที่ว่า "คุณธรรมในหมู่โจร" ช่วยในด้านการประกอบอาชีพทางอาชญากรรมมากกว่าจะเป็นไปในทางรักษาระเบียบกฎหมายของสังคม

4. ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบสังคมและการหน้าที่ไม่ได้เป็นไปตามแบบแผนกฎเกณฑ์หรือเป็นไปตามบุญตามกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หลักของการลงรอยกันในทางโครงสร้างมักขึ้นอยู่กับการขยายตัวทางสังคม คือทำให้มีโครงสร้างที่ใช้แทนกันได้ ตัวอย่างเช่นการเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม ไม่จำเป็นต้องมีรัฐสภาเหมือนรัฐสภาแบบประชาธิปไตยเสมอไป อาจมีสถาบันอื่นทำหน้าที่แทนได้

5. เราสามารถลงความเห็นได้ว่า การไม่ลงรอยกันของระบบสังคมทำให้สังคมนั้นเสื่อมลง หรือไม่อาจดำรงอยู่สืบต่อไป แต่เราก็ไม่สามารถถือเอาเป็นข้อยุติในเรื่องนี้ได้

โดยเหตุนี้ โครงสร้างของเราจึงไม่เคยอยู่ในสภาพที่ลงรอยกันอย่างสมบูรณ์ เช่นเดียวกับแบบการต่อรูป บางครั้งสถาบันสังคมจะขัดแย้งกันเอง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากธรรมชาติและความต้องการของมนุษย์ซึ่งโครงสร้างสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์หลายอย่างขัดแย้งกันเอง ความต้องการของสังคมอาจจะขัดแย้งกับความต้องการของปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคนในสังคมนั้น เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมและสถาบันสังคม จึงอยู่ในภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากต้องปรับตัวให้ตอบสนองต่อความต้องการต่าง ๆ ที่มี

ความสำคัญมากน้อยแตกต่างกันตลอดเวลา สถาบันสังคมจึงต้องปรับตัวบ่อย ๆ ตัวอย่างเช่น ระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขัน ย่อมรับรองความล้มเหลวของปัจเจกบุคคลบางคนและของกลุ่มคนบางกลุ่ม เนื่องจากการแข่งขันกันนั้นย่อมมีทั้งผู้ชนะและผู้แพ้ สถาบันสังคมบางอย่างจึงต้องตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนที่แพ้ เรื่องนี้ทำให้สถาบันสังคมอื่น ๆ รัฐบาล ฯลฯ ต้องปรับตัวเองตามไปด้วย เช่น การที่รัฐบาลต้องตั้งโครงการรับประกันการว่างงานให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ความมั่นคงทางสังคม ผลสะท้อนของ โครงการนี้คือ ทำให้เกิดการปรับตัวทางระบบเศรษฐกิจอีกต่อหนึ่ง เมื่อเกิดการปรับตัวอย่างใหม่ ก็จะทำให้เกิดความต้องการหรือความจำเป็นแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาอีก ลักษณะนี้ย่อมดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ การปรับตัวของสถาบันสังคมย่อมมีอยู่เสมอเพื่อแก้ไขข้อขัดแย้งภายในตัวเองกล่าวโดยทั่วไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงในสถาบันอย่างหนึ่ง จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสถาบันอื่น

Max Gluckman ได้แย้งกับข้อคิดเห็นดังกล่าว โดยกล่าวถึงประโยชน์ของรูปแบบสมมุติไว้ว่า การใช้รูปแบบสมมุติเป็นการหากรอบ เพื่อสร้างข้อสมมุติเกี่ยวกับความสัมพันธ์กันของสถาบันต่าง ๆ ในการวิเคราะห์เรื่องนี้ เราต้องการเข้าใจว่าสถาบันต่าง ๆ ได้ดำเนินไปอย่างไรในช่วงเวลาที่แท้จริงในประวัติศาสตร์ เราต้องการหาข้อมูลอื่น ๆ อีกมากและต้องวิเคราะห์สถาบันอื่น ๆ อีกด้วย การวิเคราะห์นี้ไม่ได้หมายความว่าสถาบันเหล่านั้นอยู่ในสภาพสมมุติคงที่ไม่ได้ปฏิเสธว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงและไม่ได้ย่ำว่าสถาบันดังกล่าวดำเนินไปอย่างที่เป็นอยู่และจะเป็นต่อไปอย่างนั้นในอนาคต ดังนั้นการวิเคราะห์สถาบันเราจึงต้องระลึกว่า สังคมทั้งหมดผ่านช่วงเวลา สถาบันในปัจจุบันย่อมแตกต่างจากอดีตและอนาคตก็ย่อมต่างจากปัจจุบัน เรื่องนี้นักวิเคราะห์สถาบันมักไม่ชี้แจงให้แจ่มแจ้ง ว่าเวลาที่ใช้ในการวิเคราะห์นั้นเป็นเวลาที่เกิดขึ้นในโครงสร้างส่วนนั้น ๆ สถาบันต่างกันย่อมมีช่วงเวลาของโครงสร้าง (structural duration) แตกต่างกัน เหตุการณ์ที่เกิดจากการดำเนินงานของสถาบันหนึ่ง อาจเข้าไปเกี่ยวข้องกับอีกสถาบันหนึ่ง เหตุการณ์ ภายนอกสังคมก็อาจมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ในการวิเคราะห์สถาบันต่าง ๆ เราต้องใช้ความคิดในด้านนามธรรมประกอบ คือสถาบันหรือสังคมมีแนวโน้มว่าจะคงอยู่อย่างเดิม ส่วนต่าง ๆ ของสังคมจะโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม ย่อมต่อต้านกับความพยายามที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นเราอาจจะกล่าวได้ว่า ระบบโครงสร้างสถาบันมีแนวโน้มที่จะเป็นไปตามสภาพสังคมอย่างเดิม เว้นแต่สภาพต่าง ๆ ทำให้ระบบดังกล่าวไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ (เช่นการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร หรือการนำสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เข้ามาใช้) หรือมีเจตนาที่ระบบสังคมนั้นได้รับความกระทบกระเทือนจากภายนอก จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น อย่างไรก็ตาม ภายหลังที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่แล้ว สถาบันต่าง ๆ ก็มักจะคงอยู่อย่างเดิม หรือฟื้นตัวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และดำรงอยู่ต่อไปในสังคม ดังนั้น การวิเคราะห์ตามแบบสมมุติของโครงสร้างและการหน้าที่ จึงต้องมีเรื่องของการเปลี่ยนแปลงตามเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เวลานั้นเป็นเวลาที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสถาบันต่าง ๆ ไม่ใช่เวลาในประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น Evans-Pritchard ได้กล่าวถึงเวลาที่แตกต่างกันไว้ ซึ่งแสดงว่าเขาไม่เชื่อว่าพวก Nuer มีชีวิตอยู่ที่เป็นอยู่ชั่วนิรันดร์ แต่เวลาที่

เขาวิเคราะห์นั้น เขากล่าวตามเวลาของโครงสร้าง ดังนั้นทฤษฎีสมาดุลของโครงสร้างจึงมีประโยชน์ในการวิเคราะห์สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ หรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากช่วยให้เข้าใจถึงโครงสร้างสังคมตามที่เป็นจริงได้

เราจึงอาจสรุปการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมได้ว่า เป็นกระบวนการซึ่งครั้งหนึ่งได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว ก็มีแนวโน้มว่าจะดำเนินต่อไปเป็นเวลานานมาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม ย่อมก่อให้เกิดความล้มเหลวหรือการเสียหายที่ในโครงสร้างสังคมส่วนอื่น ๆ จึงเกิดความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก โครงสร้างสังคมที่เรียกว่ามีสภาพสมดุลนั้น ตามความเป็นจริงแล้วจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ อันอาจเรียกได้ว่าเป็นลักษณะพลวัตสมดุล (dynamic equilibrium) ถ้าเราพิจารณาน้ำที่โครงสร้างสังคมว่ามีไว้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของคนในสังคมแล้วสังคมที่อยู่ในสภาพสมดุลแท้จริง คือไม่มีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวอีกต่อไป จึงย่อมตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ในสังคมนั้นได้อย่างสมบูรณ์ แต่ตามข้อเท็จจริงแล้ว ความต้องการของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ โครงสร้างสังคมต้องปรับตัวเองเพื่อตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าว จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคมส่วนหนึ่งก็ย่อมมีผลแผ่กระจายกว้างออกไปเป็นลูกโซ่เชื่อมโยงถึงกันโดนครบหมด จึงทำให้สังคมมีลักษณะพลวัตของความ สมดุลที่ไม่สมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา (dynamic imperfect equilibrium) กระบวนการนี้ซับซ้อน โดยความจริงที่ว่า บางส่วนของโครงสร้างสังคมของเรามีการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงมากกว่าส่วนอื่น ๆ

ตอนที่ 2 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

1. **ความเป็นมาและความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพ** การแสวงหาความจริงโดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ เริ่มแพร่หลายในยุโรปและอเมริกาในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะในวงการมานุษยวิทยา จากการริเริ่มของนักสังคมวิทยากลุ่มชิคาโก กลุ่มนี้มีความเห็นว่าข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น ประวัติชีวิตของบุคคลเป็นข้อมูลที่ดียิ่งและสำคัญยิ่งในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ นักวิจัยทางสังคมศาสตร์ต่างก็คุ้นเคยกับเทคนิคเชิงคุณภาพอันได้แก่การใช้เอกสารส่วนตัว เช่น ชีวิตประวัติและการใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วม (สุภาวงศ์ จันทวานิช 2533 : 15 – 16)

2. **ทฤษฎีพื้นฐานในการวิจัยเชิงคุณภาพ** การวิจัยเชิงคุณภาพเกิดจากแนวคิดปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) นักปรากฏการณ์นิยมจะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลที่เป็นความรู้สึกนึกคิด และคุณค่าของมนุษย์และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความหมายที่มนุษย์ให้ต่อสิ่งรอบตัว นอกจากนั้นนักปรากฏการณ์นิยมจะให้การสังเกตความเชื่อหรือความคิดเดิมของผู้วิจัยออกให้หมดสิ้น เพื่อรับรู้ความเชื่อ ระบบคิด และความหมายที่เป็นของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูล แล้วใช้ความรู้สึกนึกคิดนั้นอธิบายพฤติกรรมของเขา การวิจัยที่มีพื้นฐานความเชื่อแบบปรากฏการณ์นิยมนี้จะเน้นวิธีการเชิงคุณภาพ ให้ความสำคัญแก่ข้อมูลด้านความรู้สึก โลกทัศน์ ความหมายและวัฒนธรรม เน้นการเข้าไปสัมผัสกับข้อมูลหรือปรากฏการณ์โดยตรง ไม่เน้นการใช้สถิติตัวเลขในการวิเคราะห์ การวิจัยเชิงคุณภาพจึงมุ่งศึกษาปรากฏการณ์สังคมคือ เมื่อมนุษย์มีพฤติกรรมสังคม เช่น การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เดินประท้วง เราถือว่าพฤติกรรมเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์สังคมซึ่งมีลักษณะเฉพาะและเด่นชัดคือ

2.1 มีความหมาย โดยปกติปรากฏการณ์สังคมมีความหมายซึ่งเกิดขึ้นจากการตีความของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์หรืออยู่ในสังคมนั้น และระบบวัฒนธรรมจะเป็นตัวสำคัญที่กำหนดแนวทางการตีความหมายปรากฏการณ์สังคม

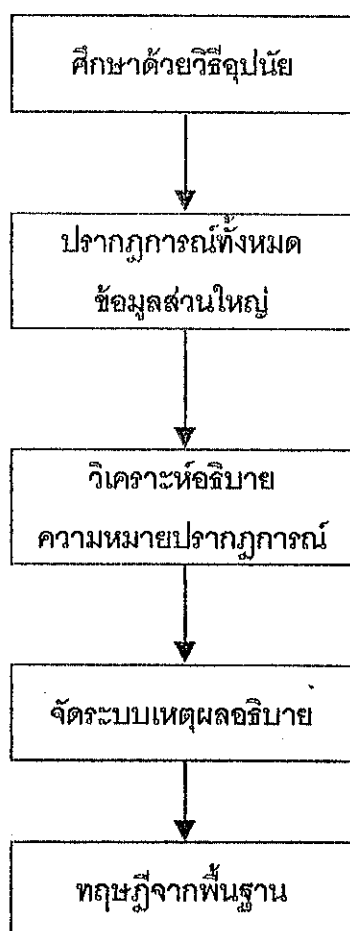
2.2 มีความสลับซับซ้อน ปรากฏการณ์สังคมมีความสลับซับซ้อน เพราะพฤติกรรมของมนุษย์มีทั้งพฤติกรรมที่ปรากฏและพฤติกรรมที่ไม่แสดงออกมาให้เห็น

2.3 มีความเปลี่ยนแปลงไม่อยู่นิ่งในระดับสูง ลักษณะเช่นนี้เรียกโดยศัพท์วิชาการว่ามีพลวัต (Dynamic) ปรากฏการณ์สังคมจะเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว และคาดคะเนได้ยากหรือคาดคะเนไม่ได้

2.4 มีความเกี่ยวพันระหว่างกันและกันหรือเรียกว่าปฏิสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อผู้อื่นนั้นคือ สาระสำคัญของปรากฏการณ์สังคม (สุภาวงศ์ จันทวานิช 2533 : 3-10)

การวิจัยเชิงคุณภาพใช้ญาณวิทยาปรากฏการณ์นิยมเป็นฐานความเชื่อในการแสวงหาความจริง ข้อมูลของงานวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพจะเป็นข้อมูลภาพรวมของปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ โดยเฉพาะข้อมูลปรากฏการณ์ที่เป็นแบบแผนพฤติกรรมมนุษย์ซึ่งถือว่า

ความหมายต่าง ๆ แฝงเร้นอยู่ หรือมีคุณสมบัติของข้อมูลนั้น การแสวงหาความจริงด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพนี้จะใช้วิธีอุปนัยเป็นหลัก โดยพยายามทำความเข้าใจ อธิบายปรากฏการณ์ของข้อมูลนั้น ๆ มากกว่าจะมุ่งทดสอบสมมติฐานหรือทฤษฎีใด ๆ นั่นคือระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพจะมุ่งเข้าหาความจริงของปรากฏการณ์นั้นอย่างลึกซึ้งรอบด้านก่อน โดยไม่มีหรือไม่มียึดทฤษฎีใด ๆ เป็นกรอบกำหนด ภายหลังจากการค้นพบความจริงของปรากฏการณ์ดังกล่าวแล้ว จึงค่อย ๆ จัดระบบเหตุผลอธิบายปรากฏการณ์นั้นหรือที่เรียกว่า เป็นการสร้างทฤษฎีจากพื้นฐานความจริงของปรากฏการณ์ (Grounded Theory) ซึ่งลักษณะทฤษฎีพื้นฐานนี้ยังไม่ได้ผ่านการนิรนัยเป็นสมมติฐานเพื่อนำไปหาข้อมูลทดสอบยืนยัน ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพดังกล่าวมาแล้วสามารถสรุปเป็นแผนภาพความสัมพันธ์ได้ดังภาพประกอบ (รัตนะ บัวสนธ์, 2539 : 23-24)

ภาพประกอบ ความสัมพันธ์ของระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

3. ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ สุธงศ์ จันทวานิช (2533 : 12-15) ได้สรุปให้เห็นลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพดังนี้

- 3.1 เน้นการมองปรากฏการณ์ให้เห็นภาพรวม โดยการมองจากหลายแง่มุม
- 3.2 เป็นการศึกษาติดตามระยะยาวและเจาะลึก
- 3.3 ศึกษาปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ
- 3.4 คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้ถูกวิจัย
- 3.5 ใช้การพรรณนาและการวิเคราะห์แบบอุปนัย
- 3.6 เน้นปัจจัยหรือตัวแปรด้านความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความหมาย

4. การศึกษารายกรณี : การศึกษาชุมชน

การศึกษารายกรณี (Case Studies) เป็นแบบแผนการวิจัยที่ผู้วิจัยทำการศึกษาในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพียงกรณีเดียวซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มุ่งศึกษาในแนวลึก เพื่อศึกษารายละเอียดต่าง ๆ ในการที่จะนำมาอธิบาย เพื่อที่จะตอบคำถามว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น และเกิดขึ้นอย่างไร โดยทั่วไปแล้วแบบแผนการวิจัยการศึกษารายกรณีมีอยู่หลายลักษณะดังนี้ (รัตน บัวสนธิ์, 2541 : 7-10) อ้างอิงมาจาก Bogdon and Biklen, 1982 : 59-65)

1. การศึกษารายกรณีประวัติศาสตร์ : Historical Organization Case Studies
2. การสังเกตรายกรณี : Observartional Case Studies
3. ประวัติชีวิต : Life History
4. ประวัติศาสตร์ของกลุ่ม : Group Focused Histories
 - ประวัติศาสตร์ชุมชน : Community Histories
 - ประวัติศาสตร์ครอบครัว : Fomily Histories

4.1 หลักการของการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาชุมชน

การวิจัยเชิงคุณภาพถือว่าเป็นการวิเคราะห์ทางสังคม (Social Analysis) ที่ใช้ในการศึกษาและทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางสังคม แต่ต้องอาศัยปรากฏการณ์รูปธรรม ประกอบคำอธิบายของผู้ให้ข้อมูล ที่สอดคล้อง กับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ สังคม และเศรษฐกิจ หรือเงื่อนไขที่เป็น “บริบท” ของปรากฏการณ์ที่นักวิจัยได้ศึกษาประกอบ จะเห็นได้ว่าเครื่องมือที่สำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยสามารถแยกแยะและทำความเข้าใจเบื้องต้นกับความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมก็คือ การศึกษาความสัมพันธ์ของคนในสังคมในด้านต่าง ๆ

ปรากฏการณ์ทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ย่อมมีส่วนกำหนดและอธิบายพฤติกรรมที่แสดงออก การพิจารณาลักษณะของความเป็นฝ่ายที่ถูกกระทำ การกระทำ แต่ฝ่ายเดียวไม่ ดังนั้นต้องคำนึงถึงว่าหมู่บ้านมีการปรับตัว ปฏิสัมพันธ์กับอิทธิพลที่มาจากภายนอก กระบวนการ ปฏิสัมพันธ์อันนี้มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหมู่บ้าน

ไม่ว่าหน่วยของการวิเคราะห์ทางสังคมจะเป็นระดับบุคคล ชุมชน หรือ ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่กว้างกว่าชุมชนหมู่บ้าน นักสังคมศาสตร์จะคำนึงถึงมิติทางเวลาอยู่เสมอ เพราะความสนใจของนักสังคมศาสตร์อยู่ที่การศึกษาเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีใช้หมายถึงรายละเอียดของลำดับของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาหนึ่ง หรือมีความแตกต่างกันระหว่างเวลาหนึ่งกับเวลาอีกจุดหนึ่งอย่างไร แต่หมายถึงปรากฏการณ์ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาหนึ่งมีต่อบุคคล สถาบันทางสังคม ชุมชน รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม หรือระหว่างสังคมหมู่บ้านกับสังคมภายนอกปฏิสัมพันธ์ของสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรในห้วงเวลาหนึ่ง ความสนใจของนักวิจัยเชิงคุณภาพ มิได้อยู่เพียงว่ามีปัจจัยอะไรที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือมีอะไรเกิดขึ้น แต่สนใจที่จะรู้ว่ามันขึ้นตอน กระบวนการอะไร และอย่างไร ที่เกิดขึ้น และมี ปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร ใครเกี่ยวข้องด้วยบ้าง วิธีการมองปัญหาเช่นนี้ ก็คือ การกำหนดทัศนะพื้นฐานในการมอง การเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ทางสังคมนั่นเอง

4.2 กรอบแนวคิดในการศึกษาชุมชน และการเปลี่ยนแปลง

4.2.1 ความคิดพื้นฐานในการศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชนสามารถทำได้ 2 วิธีคือ ศึกษาด้วยวิธีการเชิงปริมาณ และวิธีการเชิงคุณภาพ วิธีแรกเป็นการสำรวจเพื่อทำความเข้าใจกับองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากร สุขภาพอนามัย วัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งระดับการพัฒนาของหมู่บ้าน โดยอาศัยการสำรวจที่มีแบบสำรวจ ส่วนอีกวิธีหนึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นการศึกษา วิวัฒนาการ ความเคลื่อนไหว ความสัมพันธ์ ตลอดจนความขัดแย้งในหมู่บ้าน เพื่อดูว่าปัจจัยเหล่านี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และช่วยอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

4.2.2 ความหมายของชุมชนหมู่บ้าน

ชุมชน หมายถึง สังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนาไปในลักษณะที่เป็นเมืองหรืออีกนัยหนึ่งหมายถึง สังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพในด้านการเกษตร มีค่านิยมที่เน้นการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และยังสามารถรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตแบบเดิมบางด้านไว้ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาและความทันสมัย

หมู่บ้าน คือ ครัวเรือนหลายครัวเรือนในบริเวณพื้นที่เดียวกัน มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เช่น ศรัทธาวัดเดียวกัน

การใช้หมู่บ้านเป็นหน่วยของการวิเคราะห์จะช่วยให้สามารถมองเห็น โครงสร้างและองค์การชุมชนอื่น ๆ เช่น ระบบเครือญาติ กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มหนุ่มสาว รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน พระ วัดกับชาวบ้าน ความสัมพันธ์ทางชนชั้น นอกจากนี้การกำหนดเอาชุมชนหมู่บ้านเป็นหน่วยในการศึกษายังช่วยให้สามารถทำความเข้าใจกับโครงสร้าง

และองค์ประกอบของสังคมชนบทที่ถือว่าเป็นพลังทางสังคม และเป็นศักยภาพของชุมชนที่ปรับเปลี่ยนและปะทะกับการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก

4.2.3 ข้อพิจารณาในการศึกษาชุมชน

แนวความคิดเกี่ยวกับหมู่บ้านในฐานะเครื่องมือในการทำทำความเข้าใจสังคมชนบท ยังมีข้อจำกัดอยู่โดยเฉพาะผู้ศึกษามองหมู่บ้านว่าเป็นหน่วยทางสังคมที่อยู่ได้ด้วยตนเอง ดังนั้นจะต้องนำแนวคิดบางประเด็นเพิ่มเติมเพื่อให้สามารถนำมาใช้ทำความเข้าใจกับสภาพความเป็นจริงของสังคมหมู่บ้านให้ชัดเจนมากขึ้น

4.2.3.1 ประวัติหมู่บ้านและรูปแบบการให้ทรัพยากรการศึกษา
ประวัติหมู่บ้านก็คือ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมในระดับหมู่บ้าน ที่ช่วยให้เห็นการคลี่คลายของเศรษฐกิจ สังคม การเพิ่มของประชากร และการปรับตัวของสมาชิกของหมู่บ้านต่อการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร และการเข้ามาของอิทธิพลภายนอก ดังนั้นประเด็นที่ต้องศึกษาก็คือ แต่เดิมทรัพยากรในบริเวณนี้เป็นอย่างไร ใครเป็นผู้ใช้ เมื่อชาวบ้านอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใช้ทรัพยากรเหล่านั้นอย่างไร นอกจากการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ รูปแบบการใช้ทรัพยากร และการใช้เทคโนโลยีแล้ว การเข้ามาของระบบราชการโดยผ่านการส่งตัวแทนของ ราชการเข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่และการพัฒนาตามโครงการต่างๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4.2.3.2 ผู้นำและบทบาทของผู้นำ การศึกษาผู้นำของหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อความเข้าใจหมู่บ้าน ฐานอำนาจที่ต้องศึกษาเป็นฐานทางสังคม ได้แก่ ระบบเครือญาติ การถ่ายโยงอำนาจระหว่างผู้นำเก่าและผู้นำปัจจุบัน รวมทั้งความขัดแย้งในหมู่บ้าน และกลุ่มที่มีอิทธิพลกลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ใครเป็นผู้กุมอำนาจในชุมชนหรือใครเป็นผู้มีคนเคารพนับถือ ในกรณีของผู้นำสตรีในบางหมู่บ้าน สิ่งที่ต้องศึกษาคือ สตรีเหล่านี้ได้มาซึ่งอำนาจอย่างไร มีฐานะอำนาจทางสังคมและการเมืองอย่างไร เงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในการถูกดึงเข้าไปสู่ระบบตลาดและราชการ

4.2.3.3 ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน การพิจารณาถึงประเด็นความขัดแย้งอาจจะพิจารณาหลายวิธี เช่น ความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรือกลุ่มอันเกี่ยวเนื่อง มาจากผลประโยชน์ต่าง ๆ เช่น แหล่งน้ำการเกษตร ที่ดิน ป่าไม้ การขัดแย้งระหว่างผู้นำกับ ลูกบ้านเนื่องจากไม่ได้รับความยุติธรรมในการกระจายผลประโยชน์

4.2.3.4 ลักษณะเด่นของชุมชนที่เลือกมาศึกษา ลักษณะที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่พบในสังคมหนึ่งน่าจะแตกต่างกันไป ในแต่ละแห่งอาจจะมีลักษณะบางอย่างที่เห็นได้ชัดเจน บางอย่างอาจจะหายไป

4.2.3.5 การศึกษาหมู่บ้านให้มีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านในฐานะของเวทีในการต่อสู้ หรือเวทีของความขัดแย้ง รวมทั้งลักษณะสำคัญที่เป็นโครงสร้างทางสังคม สิ่งนี้นักสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา มักจะลืมนึกถึง ไปก็คือ ตัวคน ที่เป็นสมาชิกในหมู่บ้าน ที่เป็นผู้กระทำการหรือเป็นตัวละครในชุมชนหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะมักนึกถึงสิ่งที่เป็โครงสร้างและความสัมพันธ์เสียหมด สมาชิกของหมู่บ้านเป็นผู้ที่มีความรู้สึกนึกคิดมีความเจ็บปวด มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ บางคนมีเล่ห์เหลี่ยม บางคนถูกเอารัดเอาเปรียบ การเข้าใจถึงความรู้สึก อารมณ์และความคิดของคนในหมู่บ้าน ก็คือการเอา “คน” กลับเข้าไปใส่ในแนวคิดเรื่องหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านที่มีชีวิตกลับคืนมานั่นเอง อย่างไรก็ตาม ในแต่ละชุมชน ก็หาได้มีคนเหมือนกันไปหมด สมาชิกของชุมชนย่อมมีความแตกต่างซึ่งกันและกัน คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันในรูปแบบต่าง ๆ แต่ละกลุ่มมีปฏิสัมพันธ์หรือขัดแย้งกัน ดังนั้นความคิด และความต้องการที่สะท้อนออกมา จึงอาจจะถูกปรุงแต่งเจือปนด้วยเงื่อนไขของความสัมพันธ์หรือความขัดแย้งเหล่านี้

4.2.4 การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้าน

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องอาศัยกรอบคิดทางทฤษฎี ซึ่งมักจะแบ่งออกได้เป็น 2 แนวใหญ่ คือ กรอบคิดทางทฤษฎี โครงสร้างการหน้าที่และกรอบคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งทั้งสองแนวนี้เป็นเพียงแนวทางกว้าง ๆ ในการศึกษาหาข้อมูล นอกจากนี้จำเป็นต้องหาคำอธิบายว่าอะไรเป็นปัจจัยและเงื่อนไขให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยเงื่อนไขเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่กำหนดตามตัวเสมอไปว่าต้องเป็นไปเช่นนั้นทุกกรณี ต้องอาศัยการหาข้อมูลประกอบด้วยว่า ปัจจัยอะไรเป็นปัจจัยหลักปัจจัยรอง

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงชุมชนนั้น จะตั้งข้อสมมุติฐานหรือแนวทางการ วิเคราะห์ว่า การเปลี่ยนแปลงชุมชนเกิดจากเหตุปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต ด้านเทคโนโลยี การตัดถนน ปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างสังคม และอำนาจ ความสัมพันธ์ทางสังคม แบบแผนการดำรงชีวิต ระบบคิด ค่านิยม ประเพณี ฯลฯ จึงเท่ากับ เป็นการศึกษามลกระทบในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน ช่วยให้เข้าใจปัจจัยที่เป็นตัวเร่งหรือเหนี่ยวนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

นอกจากการพิจารณาปัจจัยจากภายนอกแล้ว ยังมีองค์ประกอบภายในของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน พลัังศักยภาพภายในหรือความขัดแย้งภายในที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง การพิจารณาถึงความสัมพันธ์ทางสังคม และกระบวนการทางสังคม และวัฒนธรรม ที่ทำหน้าที่ในการเป็นกลไกรองรับหรือปะทะกับการเปลี่ยนแปลง ที่

มาจากภายนอก ความสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึงความสัมพันธ์รูปแบบต่าง ๆ ที่คนในชุมชนเกี่ยวข้องกับ เช่น ระบบเครือญาติ ผู้นำและบริวาร เครือข่ายทางสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็อาจจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน

การศึกษาชุมชน จึงจำเป็นต้องเน้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญต่อการศึกษารายละเอียดของสังคม เพื่อเข้าใจกลไก โครงสร้างรูปแบบ วิธีการทำงานที่ดำรงอยู่ที่เป็นพลังทางสังคม และดูว่าภายใต้เงื่อนไขของสังคมและวัฒนธรรมของสังคมหนึ่ง พลังทางสังคมเหล่านี้มีพัฒนาการและการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่อย่างไร และส่งผลต่อปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร แนวทางการศึกษาการเปลี่ยนแปลงแนวนี้ให้ความสำคัญต่อพลังภายในสังคมที่ดำรงอยู่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมชนบท

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยการเปลี่ยนแปลง

สมชัย รักวิจิตร (2514:192-198) ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นผู้นำในหมู่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่าชาวบ้านไม่สมัครใจทำหรือทดลองสิ่งใหม่ ๆ เพราะเคยประสบความล้มเหลว เช่น การเกษตร ดินไม่ดีขาดแคลนน้ำ ขาดความรู้ด้านวิชาการ ขาดเงินทุน ตลาดแคบและไม่แน่นอน ดังนั้นการพัฒนาอาชีพใหม่ ๆ จึงไม่ได้ผล ชาวบ้านมักจะคอยให้ใครคนใดคนหนึ่งทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ เสียก่อน เมื่อได้ผลดีแล้ว คนอื่น ๆ จึงจะพากันทำตาม เพราะชาวบ้านโดยทั่วไปเป็นผู้ที่ยึดถือผลปฏิบัติเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ

จากการศึกษาเรื่องเดียวกันนี้ พบว่าในรอบ 10 ปีที่ผ่านมาจนถึงปี พ.ศ. 2514 มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ทางด้านวัตถุในหมู่บ้านจังหวัดอุบลราชธานี และนครพนมหลายอย่าง ดังนี้

1. การแพร่หลายของวิทยุ ชาวบ้านทุกหมู่บ้านจะมีวิทยุใช้ประจำบ้าน ผู้นำในหมู่บ้านซื้อมาใช้ก่อนชาวบ้านคนอื่น ๆ เพราะพวกผู้นำต้องการรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากวิทยุ ผู้นำเป็นผู้ที่เคยเห็นวิทยุจากการเดินทางเข้าไปในเมือง ต่อมาพ่อค้าเร่ นำวิทยุเข้าไปขายในหมู่บ้านประกอบกับราคาวิทยุลดลงถึงระดับที่ชาวบ้านโดยทั่วไปจะซื้อได้ ทำให้ชาวบ้านได้รับทราบข่าวสารและแนวความคิดใหม่ ๆ จากวิทยุเป็นส่วนมาก

2. การสร้างถนน โดยการกระตุ้นและช่วยเหลือของทางราชการ ผู้นำในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนรวบรวมชาวบ้านสร้างถนนภายในหมู่บ้านหรือผ่านใกล้หมู่บ้าน บางกรณีผู้นำไปเห็นตัวอย่างจากหมู่บ้านอื่นเกิดความสนใจ คิดและริเริ่มรวบรวมชาวบ้านสร้างถนนในบ้านของตนโดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากทางราชการเลย

3. การพัฒนาแหล่งน้ำ พัฒนาก็ได้กระตุ้นและให้ความช่วยเหลือในการขุดบ่อน้ำดื่มที่ถูกหลักอนามัย ใส่กรอบคอนกรีตหรือติดสุบโยก แต่ชาวบ้านไม่นิยมดื่ม กลับไปนิยมน้ำจากบ่อเก่าซึ่งขุดมานานแล้ว โดยให้เหตุผลว่าบ่อใหม่น้ำ "จืด" ไป

4. การใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชในการเกษตร ผู้นำริเริ่มใช้ก่อน โดยได้ความคิดมาจากไร่นาสาริต จากการสนทนากับพวกพ่อค้าปุ๋ยในเมือง จากกลุ่มชาวนาและเจ้าพนักงานอำเภอสรุปแล้วประสบผลสำเร็จเพียงเล็กน้อย เพราะขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้

5. ผลผลิตใหม่ ๆ ทางการเกษตร รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมให้ชาวนาปลูกพืชอื่นนอกจากปลูกข้าว เช่น ปอ ฝ้าย พืชผักผลไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกกันมาก คือ ปอ แต่พืชผักผลไม้ไม่แพร่หลายนัก

6. การเลี้ยงสัตว์ เจ้าพนักงานกสิกรรมอำเภอและพัฒนาก็แนะนำให้เลี้ยงสัตว์พันธุ์ผสมต่างประเทศ ผู้นำ 2-3 คน ริเริ่มเลี้ยงเป็นพวกแรก

7. การเลี้ยงปลา ใ้บริโภคน้ำและเพื่อขาย ชาวบ้านทำกันมาก โดยได้แนวความคิดจากรายการวิทยุ วารสารกสิกรรมและเคยเห็นตัวอย่างจากหมู่บ้านอื่น

8. กิจการโรงสีข้าว เป็นอาชีพที่ต้องลงทุนมาก จากกลุ่มตัวอย่าง 9 หมู่บ้านมีโรงสีขนาดเล็กถึง 6 หมู่บ้าน เจ้าของกิจการเกือบทั้งหมดเป็นผู้นำในหมู่บ้านนั้น

9. การใช้ยานยนต์ มีการใช้รถยนต์ขนาดเล็ก บรรทุกยารักษาโรคไปขายตามหมู่บ้าน ส่วนมากผู้นำเป็นเจ้าของกิจการโดยได้แนวความคิดมาจากในเมือง

10. การตั้งร้านค้าในหมู่บ้าน ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมาร้านค้าเพิ่มขึ้นในหมู่บ้านใหญ่ ๆ ขายของใช้ที่จำเป็น และธุรกิจเล็ก ๆ เช่น ร้านแต่งผม ตัดเสื้อผ้าและซ่อมวิทยุ กิจการเหล่านี้ได้แนวความคิดจากประสบการณ์ที่ได้พบเห็นมาจากในเมือง ผู้นำเป็นเจ้าของกิจการ

11. สัญลักษณ์ของการดำรงชีวิตแบบสมัยใหม่ เช่น การแต่งกายตามแบบในเมืองของคนหนุ่มสาว การสร้างบ้านด้วยเสาคอนกรีต รูปทรงเหมือนบ้านที่สร้างในเมือง การใช้ยาตำราหลวงเหล่านี้เป็นต้น

สรุปแล้ว ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ประสบการณ์จากภายนอกหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากในเมือง สื่อกลางสำคัญระหว่างชาวบ้านกับโลกภายนอก คือผู้นำในหมู่บ้าน ผู้นำเป็นกลุ่มคนที่มีการศึกษาดี ตื่นตัวมากกว่าชาวบ้าน มีความเชื่อมั่นในตนเองพร้อมที่จะทำสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ

ความรู้ใหม่ทางการเกษตร เช่น การใส่ปุ๋ย การปราบศัตรูพืช (กรมพัฒนาที่ดิน, 2518:2-3) และจากการศึกษาในปี 2521 ของกองนโยบายที่ดินและงานเกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจของกสิกรในเขตจัดรูปที่ดินขั้นสูงตร จังหวัดสิงห์บุรี และบรมาธาตุ จังหวัดชัยนาท พบว่า เกษตรกรในเขตจัดรูปที่ดินทั้งสองแห่งมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเทคนิคและวิทยาการแผนใหม่ทางการเกษตรในทางที่ดิน ซึ่งกล่าวคือ การใช้ที่ดินของเกษตรกรเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 67 เป็นร้อยละ 98 ที่โครงการจัดรูปที่ดินขั้นสูงตร และเพิ่มจากร้อยละ 75 เป็นร้อยละ 98 ที่โครงการจัดรูปที่ดินบรมาธาตุ เกี่ยวกับการใช้แรงงานของเกษตรกร เกษตรกรใช้แรงงานเพิ่มขึ้นทั้งสองโครงการ ไม่ว่าจะเป็นแรงงาน จ้างหรือแรงงานในครอบครัว การใช้เครื่องจักรกลก็ปรากฏว่ามีเกษตรกรใช้แทรกเตอร์ไถเตรียมดินกันเป็นส่วนใหญ่ แต่จะมีอยู่ร้อยละ 3 ที่โครงการจัดรูปที่ดินบรมาธาตุที่ยังใช้ควายไถอยู่ ส่วนเรื่องการใช้ปุ๋ย เกษตรกรยังใช้กันเพียงเล็กน้อย คือ ใช้ต่ำกว่าที่ควรใช้ไร่ละ 2.4 กิโลกรัม ที่โครงการจัดรูปที่ดินขั้นสูงตร และใช้ไร่ละ 1.2 กิโลกรัม ที่โครงการจัดรูปที่ดินบรมาธาตุ ซึ่งปริมาณที่ควรใช้ปุ๋ยไร่ละ 4 กิโลกรัม (กรมพัฒนาที่ดิน, 2521:5-11) และจากการศึกษาของศรีสอางค์ ตรีอุรโนทัย (2521: 45-47) ในปี 2521 เกี่ยวกับเรื่องความแตกต่างสภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรรายย่อยที่มีต่อการใช้และไม่ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรในเขตโครงการชลประทานลำพระเพลิง อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า เกษตรกรมีการยอมรับการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ในการทำการเกษตร เช่นเดียวกับการศึกษาของกองนโยบายที่ดินและวางแผนดังกล่าวแล้ว ส่วนการศึกษาของ ยุวัฒน์ วุฒิมณี และคนอื่น ๆ (2522 : 1) เกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการสารภี ตำบลสารภี อำเภอ

โชคชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า หลังจากโครงการสารภีดำเนินมาแล้ว 14 ปี คือตั้งแต่ปี 2508 ถึงปี 2522 เกษตรกรได้ใช้เทคนิคใหม่ทำการเกษตรเป็นอย่างมาก มีการใช้รถไถเครื่องยนต์ชนิดคนเดินตามในการทำนาร้อยละ 60 และในตำบลสารภีมีการใช้รถแทรกเตอร์ถึง 7 คัน นอกจากนี้ยังมีการศึกษาของ ทศนิยม ศิริวรรณ (2522 : 66) ในปี 2522 เกี่ยวกับผลกระทบของการใช้น้ำชลประทานที่มีต่อการยอมรับวิทยาการแผนใหม่ของเกษตรกรในเขตโครงการชลประทานพิษณุโลก พบว่า เกษตรกรในโครงการชลประทานมีการยอมรับวิทยาการแผนใหม่ เช่นเดียวกับผลการศึกษาของผู้ศึกษาวิจัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และสอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับผลสะท้อนทางสังคมของชลประทานต่อเกษตรกรในเขตใช้น้ำของสภาวิจัยแห่งชาติในปี 2522 (สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. 2522 : 57)

ในด้านเศรษฐกิจ จากการศึกษาในด้านเศรษฐกิจของเกษตรกรที่อยู่ในเขตโครงการชลประทานที่ผ่านมา พบว่า เกษตรกรมีฐานะทางเศรษฐกิจและมาตรฐานความเป็นอยู่ดีขึ้น เช่น จากการศึกษาของกองนโยบายที่ดินและแผนงาน พบว่า เกษตรกรในเขตจัดรูปที่ดินชั้นสูงสุด จังหวัดสิงห์บุรี และเขตจัดรูปที่ดินบรมธาตุ จังหวัดชัยนาท มีเงินฝากธนาคาร ให้กู้ยืมซื้อเครื่องจักรการเกษตร ซักรถยนต์ มีความต้องการซื้อที่ดินเพิ่มขึ้น มีการสร้างและซ่อมแซมบ้านมีการเดินทางไปทัศนอาจร และมีความสามารถในการชำระหนี้

สำหรับการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับผลผลิตและรายได้ อันเกิดจากโครงการชลประทาน พบว่า ผลผลิตและรายได้ของเกษตรกรในเขตโครงการชลประทานจะเพิ่มขึ้น เช่น จากการศึกษาของกองนโยบายที่ดินและแผนงาน ในปี 2521 พบว่า ผลผลิตของเกษตรกรในเขตโครงการจัดรูปที่ดินชั้นสูงสุด จังหวัดสิงห์บุรี และโครงการจัดรูปที่ดินบรมธาตุ จังหวัดชัยนาท ซึ่งใช้น้ำจากโครงการชลประทานเพาะปลูกข้าวเพิ่มจากเฉลี่ยไร่ละ 488 กิโลกรัม ในปี 2518 เป็นเฉลี่ยไร่ละ 1,008 กิโลกรัม ในปี 2520 แสดงว่าช่วงระยะ 2 ปี เพิ่มขึ้น 19 เปอร์เซ็นต์ ส่วนรายได้ของเกษตรกรต่อครอบครัวก็เพิ่มขึ้นทั้งสองโครงการ กล่าวคือ เพิ่มขึ้นจากครอบครัวละ 15,650 บาท ในปี 2518 เป็นครอบครัวละ 22,445 บาท ในปี 2520 ที่โครงการจัดรูปที่ดินชั้นสูงสุด และเพิ่มขึ้นจากครอบครัวละ 13,120 บาท ในปี 2518 เป็นครอบครัวละ 18,960 บาท ในปี 2520 ที่โครงการจัดรูปที่ดินบรมธาตุ (กรมพัฒนาที่ดิน. 2521 : 7-8)

บุญมา นครินทร์ (2515) ได้ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในชนบทไทยค่อย ๆ เปลี่ยนไปกล่าวคือ สังคมชนบทเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมซึ่งแต่เดิมระบบความสัมพันธ์ทั้งในการผลิตและในด้านครอบครัวมีความใกล้ชิด ช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้ความสำคัญต่อหัวหน้าครอบครัว แต่ตัวอย่างเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยมีปัจจัยที่ช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ประการแรกคือ ปัจจัยทางด้านความเจริญทางเทคโนโลยี ซึ่งได้แก่ เครื่องทุ่นแรงใช้แทนแรงงานคนและสัตว์ทำให้คนมีเวลาว่างพอที่จะไปหางานทำนอกบ้าน นอกจากนั้นระบบการ

ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ประเพณีการลงแขกก็ได้เปลี่ยนไปเป็นการจ้างแรงงานแทน ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณได้ลดความสำคัญลง ประการที่สอง สถาบันครอบครัวไม่อาจสนองความต้องการของบุคคลในครอบครัวได้ ทำให้สมาชิกมรดครอบครัวต้องช่วยตนเอง ลักษณะความสัมพันธ์บางอย่างเปลี่ยนไป เช่น อำนาจของพ่อในลักษณะ Primary Authority ลดลง สถานภาพของพ่อและแม่เป็นเพียงศูนย์รวมทางด้านจิตใจของสมาชิกในครอบครัวมากกว่า

เลิศ บรรเลงเสนาะ (2517 : 188-211) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมือง และเศรษฐกิจในหมู่บ้านห้วย ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีสมมติฐานว่า การสร้างทางหลวงชนบทจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ผลการศึกษพบว่า โดยทั่วไปเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ สภาพทั่วไปของหมู่บ้านดีขึ้นและเป็นระเบียบกว่าเดิม ในทางสังคมชุมชนมีการขยายตัว ชาวบ้านมีความสนใจที่จะติดต่อชาวสารบ้านเมืองมากขึ้น ความถี่ของการใช้ถนนและความถี่ของการติดต่อกับงานการเพิ่มมากขึ้น และชาวบ้านมีความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลดีขึ้น ในทางเศรษฐกิจได้พบว่า ฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านไม่แตกต่างกันมากนัก การใช้เวลาในการประกอบอาชีพทำอย่างเต็มที่ ไม่ค่อยมีเวลาว่างเนื่องจากมีอาชีพใหม่ ที่ดินถูกใช้ประโยชน์มากขึ้น ราคาสูงขึ้น เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพมีมากขึ้น และทันสมัยกว่าเดิม ส่วนในทางการเมืองได้พบว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องทำดีและความคิดเห็น

ในด้านการยอมรับในเทคนิคและวิทยาการใหม่ทางการเกษตร ปรากฏว่าเกษตรกรที่ใช้ น้ำของโครงการชลประทานมีการยอมรับในเทคนิคและวิทยาการใหม่ทางการเกษตร เช่น จากการศึกษาในปี 2518 ของกองนโยบายที่ดินและแผนงานเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิธีการประกอบอาชีพและมาตรฐานการครองชีพของกสิกรในเขตจัดรูปที่ดินขั้นสูง อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี เมื่อ พ.ศ. 2515 และ พ.ศ. 2518 เกษตรกรมีความสนใจและยอมรับ

ขอบ เข้มกลัด (2521) ได้ศึกษาพัฒนาโครงสร้างของหมู่บ้านในเขตอำเภอน่านลาด จังหวัดเพชรบุรี พบว่า ความแตกต่างของโครงสร้างหรือสถาบันในหมู่บ้านขึ้นอยู่กับระดับของการพัฒนาจากสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นเครื่องชี้ในการพัฒนา ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในหมู่บ้านมีทั้งปัจจัยภายในซึ่งได้แก่ ความเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้าน และปัจจัยภายนอกซึ่งได้แก่ การติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับเมือง อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านจะมาจากปัจจัยภายนอกมากกว่าปัจจัยภายใน ส่วนการพัฒนาจะเกิดผลนั้นเป็นการพัฒนาที่ต้องเกิดจากการประสานระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

สุวิทย์ ธีรศาสน์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2529) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน ศึกษากรณีบ้านโนน ตะแบก อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะและปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ หมู่

บ้านแต่เดิมมีเศรษฐกิจแบบยังชีพ ระบบแรงงานมีการลงแขก วิธีการทำนาทำไร่ เป็นแบบดั้งเดิม ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมี 5 ประการ คือ การเพิ่มขึ้นของประชากร ภาวะน้ำท่วมที่นาบ่อย ๆ อำนาจรัฐ การคมนาคมที่สะดวกขึ้นและการนำพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ มันสำปะหลัง เข้ามาปลูก ต่อมาวิถีชีวิตเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อยังชีพและขาย มีการใช้ประโยชน์ในที่ดินเพิ่มขึ้น ระบบการลงแขกค่อย ๆ ลดลง ระบบการจ้างกันเข้ามาแทนที่ เทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาแทน การผลิตแบบดั้งเดิม ชาวบ้านมีหนี้สินเพิ่มขึ้นและการค้าปลีกเกิดขึ้น ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ระบบเครือญาติซึ่งมีการพึ่งพากันมาก ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นพึ่งพากันน้อยลง การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองและสื่อสารมวลชนทำให้ชาวบ้านรับเอาความทันสมัยอันรวมไปถึงพฤติกรรมการรักษาโรค ค่านิยมเรียนสูง ๆ การบันเทิงแบบคนเมือง ด้านผลกระทบ ของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมี 2 ประการ คือ ประการแรกได้แก่กระจายและหนี้สินที่สูงขึ้น ส่วนประการที่สองได้แก่ปัญหาสังคม เช่น การพนันได้เพิ่มขึ้น

วีรพล มณีพงษ์ (2531) ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย : ศึกษากรณีบ้านกุดรัง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ได้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพ มาเป็นการผลิตเพื่อขาย การตัดไม้ทำลายป่ามีมากขึ้นเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ มันสำปะหลัง การพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคจากรัฐ ทำให้การติดต่อซื้อขายกับเมืองมีมากขึ้น ร้านค้าย่อยเกิดขึ้น ในหมู่บ้าน มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมากขึ้น ทำให้ค่านิยมการบริโภคจากสังคมเมืองครอบงำวิถีชีวิตที่เรียบง่ายเหมือนในอดีต ทำให้ค่านิยมการบริโภคจากสังคมเมืองครอบงำวิถีชีวิตแบบพื้นบ้าน โดยภาพรวมทางเศรษฐกิจของบ้านกุดรังในปัจจุบันมีลักษณะเป็นแบบเศรษฐกิจที่พึ่งพากายนอกมากกว่าเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และวัฒนธรรม แม้ว่าสถาบันทางสังคมเกิดขึ้นมากมายในหมู่บ้าน เช่น สถาบันตำรวจภูธร สถานีนอนามัย สถานีอาหารสัตว์ โรงเรียนมัธยมศึกษา เป็นต้น แต่ชาวบ้านก็ยังคงปฏิบัติและยึดมั่นในกิจกรรมทางด้านพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีอยู่อย่างเหนียวแน่น ประชาชนมีการตื่นตัวต่อการรับรู้ข่าวสารบ้านเมือง มีความสนใจในการศึกษา มีความสนใจในการพัฒนาอาชีพ ตลอดจนการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองให้ดีขึ้น

ไพฑูรย์ กรุงเก่า (Paitoon Cruagao" 1962) ได้กล่าวถึงการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และพฤติกรรมของสังคมเมืองจากกรุงเทพฯ ไปสู่หมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมืองจะมีระดับการเปลี่ยนแปลงมากกว่าหมู่บ้านที่อยู่ไกลออกไป ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ชาวบ้านได้รับเอาสิ่งใหม่ทางวัตถุก่อนที่จะมีความรู้ ความเข้าใจสภาวะแวดล้อมของการมีชีวิตในสังคมเมือง นอกจากนี้ยังได้เน้นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่จำเป็นจะต้องมีรูปแบบเดียวกัน เพราะว่าในหมู่บ้านแต่ละแห่งจะมีตัวแปรที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นในด้านองค์ประกอบทางประชากร

ความสัมพันธ์ในสังคม อายุ เพศ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากร องค์การทางสังคม และสถานแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม

จากการวิจัยของ ใหม ชูเพนียง (Mai Chuepaneng. 1967) ในหมู่บ้านต่าง ๆ ของอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เนื่องจากความแห้งแล้ง ทำให้เกิดการอพยพแรงงาน โดยเฉพาะพวกเยาวชนไปทำงานเป็นกรรมกร คนรับใช้ หรือโสเภณีในกรุงเทพฯ และในภาคใต้ เพื่อส่งเงินมาเลี้ยงครอบครัว ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็ปรากฏว่า ผลจากการไปทำงานในกรุงเทพฯ ทำให้เยาวชนเหล่านี้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านการแต่งกาย หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกเมื่อกลับมาเยี่ยมบ้าน รวมทั้งค่านิยมทางสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย

สรุป จากแนวคิดทางทฤษฎีและผลการวิจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจและสังคมว่า ทั้งสองระบบมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมด้วย ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจจึงต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคม